

MASTER'S THESIS

De Virtuele Lokpuber

Is bij de inzet van de lokpuber met betrekking tot grooming op grond van artikel 248e WvSr sprake van uitlokking of gerechtvaardigde opsporing?

Estrada, N.R.

Award date:
2021

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

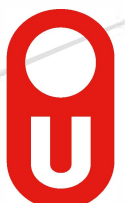
If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

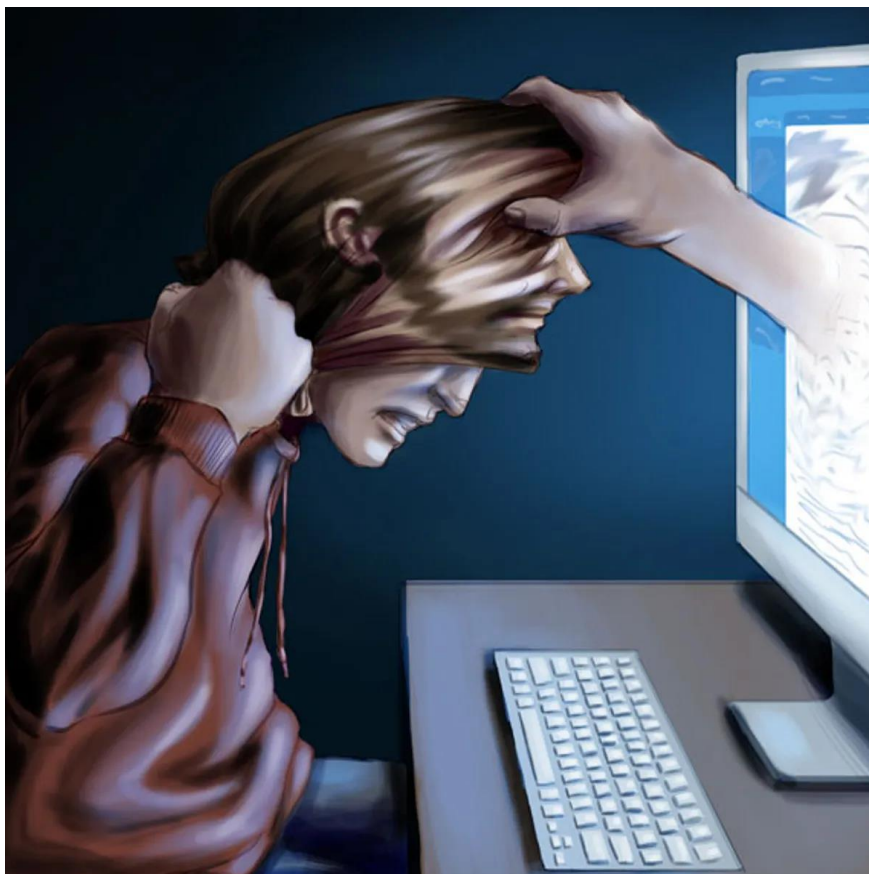
Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 01. Nov. 2024

Open Universiteit
www.ou.nl

De Virtuele Lokpuber

Is bij de inzet van de lokpuber met betrekking tot *grooming* op grond van artikel 248e WvSr sprake van uitlokking of gerechtvaardigde opsporing?

Estrada, N.R.

851347061

Open Universiteit

Begeleider: mevrouw mr. S. Naber

Examinator: de heer prof. S. Brinkhoff

Woorden aantal: 11.661

Inleverdatum: 29 april 2021

Voorwoord

Voor u ligt de scriptie ‘De virtuele lokpuber: Is bij de inzet van de lokpuber met betrekking tot *grooming* op grond van artikel 248e WvSr sprake van uitlokking of gerechtvaardigde opsporing? Over de vraag of artikel 248e WvSr, waarin het mogelijk wordt gemaakt om een lokpuber in te zetten om *groomers* op te sporen, in strijd is met uitlokverbod van artikel 6 EVRM. Deze scriptie is geschreven als laatste onderdeel van mijn masteropleiding Rechtsgeleerdheid, in de specialisatie van het strafrecht, aan de Open Universiteit.

In augustus 2018 ben ik begonnen met het schrijven van deze scriptie. Bij het bedenken van het onderwerp voor mijn scriptie kwam ik snel bij de inzet van lokpubers. Pedofielschandalen kopten de krantenartikelen, waardoor mijn interesse tot de opsporing van pedofielen werd gewekt. Vanwege de digitale samenleving waarin wij leven en veel fysieke strafbare feiten hun oorsprong nu ook achter de (beeld)schermen vinden, was ik benieuwd hoe onze wetgevende, rechtsprekende en uitvoerende machten (*trias politica*) hiermee omgaan.

Gedurende mijn scriptieproces heb ik veel moeite gehad met het structureel schrijven ervan. Daarnaast was het lastig om naast mijn 36-urige baan en de zorg van mijn moeder, mijn scriptie af te ronden. Uiteindelijk ben ik trots op mijzelf dat ik heb doorgezet en niet heb opgegeven, waardoor ik nu mijn scriptie en mijn studie succesvol heb afgerond.

Ik wil graag een moment nemen om hen te bedanken die een aandeel hebben gehad bij het schrijven van deze scriptie, of dit aandeel nou bestond uit het geven van feedback, begeleiding of steun. Door jullie hulp heeft het onderwerp meer vorm en helderheid gekregen en is mijn scriptie een mooi geheel geworden.

Ik wens u veel leesplezier toe.

Nicole Estrada, Utrecht, 29 april 2021

Inhoudsopgave

VOORWOORD	1
1. INLEIDING	3
1.1 AANLEIDING	3
1.2 METHODE	5
1.3 AFBAKENING	5
2. GROOMING EN LOKPUBER	6
2.1 FENOMEENBESCHRIJVING	6
2.2 WETSGESCHIEDENIS	7
2.3 HUIDIGE STRAFBAARSTELLING	12
2.4 TUSSENCONCLUSIE.....	14
3. HET UITLOKVERBOD VAN ARTIKEL 6 EVRM.....	16
3.1 INLEIDING.....	16
3.2 RECHT OP EEN EERLIJK PROCES IN ARTIKEL 6 EVRM: WAARBORGEN TIJDENS DE OPSPORINGSFASE .	16
3.3 HET UITLOKVERBOD VAN HET EHRM.....	16
3.4 GRENS UITLOKKING EN OPSPOREN	19
3.4.1 <i>De materiële toets.....</i>	<i>19</i>
3.4.2 <i>De formele toets.....</i>	<i>21</i>
3.5 TUSSENCONCLUSIE.....	23
4. VISIE VAN DE HOGE RAAD OP HET UITLOKVERBOD.....	24
4.1 INLEIDING.....	24
4.2 TALLON-CRITERIUM	24
4.3 TALLON-CRITERIUM IN DE WET	25
4.4 NEDERLANDSE RECHTSPRAAK OVER LOKMETHODEN	27
4.4.1 <i>(On)toelaatbare lokmethoden.....</i>	<i>28</i>
4.5 TUSSENCONCLUSIE.....	30
5. TOETSING VAN DE LOKPUBER AAN ARTIKEL 6 EVRM.....	32
5.1 INLEIDING.....	32
5.2 MATERIËLE TOETS.....	32
5.2.1 <i>Grondslag van de lokpuber .....</i>	<i>32</i>
6. CONCLUSIE	37
LITERATUUR- EN JURISPRUDENTIELIJST	40

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

De Nederlandse samenleving wordt regelmatig opgeschrikt door gevallen van kindermisbruik, zoals de zaken waarin de verdachten Benno L. en Robert M. zijn terecht gesteld.¹ In de zaak Benno L. ging het om een zwemleraar die in 2010 schuldig werd bevonden van drie gevallen van aanranding en nog eens 37 andere gevallen van ontucht met minderjarige meisjes. Deze zedenzaak werd gezien als een van de grootste zaken in de geschiedenis van de Nederlandse zedenrechtspraak.² De zaak Robert M., ook wel de ‘Amsterdamse Zedenzaak’ genoemd, werd in december 2010 bekend. In deze zaak ging het om seksueel misbruik dat op verschillende kinderdagverblijven in Amsterdam had plaatsgevonden.³ Beide zaken hebben betrekking op het seksueel misbruik van minderjarigen in de niet-digitale wereld. Door de digitalisering van de samenleving vindt echter een zorgelijke toename plaats van seksuele uitbuitingen en seksueel misbruik van minderjarigen in het digitale domein (het internet).⁴ Omdat in dit digitale domein verschillende communicatietechnologieën beschikbaar zijn (zoals sociale netwerken, chatboxen en websites voor jongeren), is het voor misbruikers eenvoudiger geworden om minderjarige slachtoffers te benaderen.⁵ Op het internet is het nauwelijks of niet mogelijk de ware leeftijd van gebruikers vast te stellen en kan een pedofiel of kinderlokker zich met een nepprofiel via social media of internet eenvoudig voordoen als minderjarige.⁶ Op een dergelijke manier kan een misbruiker eenvoudiger in contact komen met minderjarigen dan in het offlinedomein. Indien deze digitale manier van benaderen het verrichten van ontuchtige handelingen met een minderjarige tijdens een fysieke ontmoeting als uiteindelijk doel heeft, dan wordt dit ‘*grooming*’ genoemd.⁷

Het fenomeen *grooming* komt uit het Verdrag inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik van de Raad van Europa (hierna: Verdrag van Lanzarote).⁸ Het doel van het Verdrag van Lanzarote is het leveren van een effectieve en krachtige bijdrage aan de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel

---

¹ Hof 's-Hertogenbosch 26 mei 2011, ECLI:NL:GHSHE:2011:BQ6181; Hof Amsterdam 26 april 2013, ECLI:NL:GHAMS:2013:BZ8885.

² ‘Zaak Benno L. inhoudelijk van start’, Rtlnieuws.nl, laatst geraadpleegd op 27 april 2021.

³ ‘Robert M. krijg in hoger beroep 19 jaar cel en tbs’, Ad.nl, 26 april 2013.

⁴ Kool, *DD* 2010/80, par. 4.1.

⁵ Zanetti, *Proces* 2009/88, p. 287.

⁶ Lodder, *IR* 2015/2, p. 57.

⁷ Artikel 248e Wetboek van Strafrecht (hierna: WvSr).

⁸ Verdrag van de Raad van Europa inzake de bescherming van kinderen tegen seksuele uitbuiting en seksueel misbruik; Lanzarote, 25 oktober 2007 CETS nr. 201 (*Trb.* 2008, 58).

misbruik.⁹ De focus van het Verdrag ligt op seksuele uitbuiting en seksueel misbruik van kinderen in het digitale domein.¹⁰ Artikel 23 van het Verdrag van Lanzarote ziet op *grooming*, dat kan leiden tot seksueel misbruik in de fysieke wereld en is ingesteld als preventieve maatregel tegen seksuele uitbuiting en misbruik van minderjarigen.¹¹ De Nederlandse wetgever heeft het Verdrag van Lanzarote op 1 maart 2010 geratificeerd.¹² Met de inwerkingtreding van artikel 248e Wetboek van Strafrecht (hierna: WvSr) op 1 januari 2010 is *grooming* in Nederland strafbaar gesteld.¹³

Voor de opsporing van *grooming* wordt onder andere gebruikgemaakt van een ‘lokpuber’. Een agent doet zich voor als zestienminner of een virtuele simulatie van een zestienminner, zoals Sweetie, die werd ontwikkeld door mensenrechtenorganisatie Terre des Hommes om kindermisbruikers op te sporen.¹⁴ Het inzetten van een lokpuber kent echter enkele aspecten die op grond van het recht op een eerlijk proces, gelegen in artikel 6 van het Europese Verdrag voor de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden (hierna: EVRM), zeer interessant zijn, met name aan de kant van de verdachte. Daar komen de vragen: ‘Wordt de verdachte bij het gebruik van een lokpuber wellicht uitgelokt?’ en ‘Is de inzet van een lokpuber niet indirect een opsporingsbevoegdheid in een ‘materieelrechtelijk jasje?’ naar boven. Vanwege het inzetten van de virtuele lokpuber en de rechten van de verdachte die mogelijk worden geschonden op grond van art. 6 EVRM, rijst dan ook de volgende centrale vraag:

Is artikel 248e WvSr, waarin het mogelijk is gemaakt om een lokpuber in te zetten om groomers op te sporen, in strijd met het uitlokverbod van artikel 6 EVRM?

De doelstelling van dit onderzoek is derhalve te onderzoeken in hoeverre de wettelijke regeling van lokpuber toelaatbaar is in het licht van artikel 6 EVRM. Aan de hand van de onderstaande deelvragen wordt antwoord gegeven op de centrale vraag:

1. Wat is *grooming*?
2. Wat houdt de regeling van artikel 248e WvSr van de (virtuele) lokpuber in?
3. Waarom is de inzet van de virtuele lokpuber vooral van belang voor de opsporing van *grooming*?

---

⁹ Trb. 2008, 58, preambule; *Kamerstukken II* 2008/09, 31 808 (R1872), nr. 3 (MvT), p. 2.

¹⁰ *Kamerstukken II* 2012/13, 33 580, nr. 3 (MvT), p. 4.

¹¹ *Kamerstukken II* 2012/13, 33 580, nr. 3 (MvT), p. 5.

¹² Trb. 2010, 156, 36, nr. 2, p. 3.

¹³ Stb. 2010, 19121.

¹⁴ K. Karmiggelt, ‘Kamer stemt in met inzet Sweetie van Terre des Hommes’, *Dedikkeblauwe.nl*, laatst geraadpleegd op 27 april 2021.

4. Wat houdt het mensenrecht ‘eerlijk proces’ volgens artikel 6 EVRM in?
5. Wat betekent het uitlokkingsverbod volgens het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (hierna: EHRM) en de Hoge Raad (hierna: HR) en wat is het beschermingsbereik van dit verbod in het licht van *grooming*?

1.2 Methode

In dit onderzoek ligt de focus op een literatuuronderzoek en jurisprudentieonderzoek, de literatuur richt zich op boeken en tijdschriften en het jurisprudentieonderzoek richt zich op uitspraken van de rechtbank, het Hof, de Hoge Raad en het Europese hof. In het tweede hoofdstuk wordt eerst een fenomeenbeschrijving weergegeven, waarin de termen *grooming* en *lokpuber* worden besproken. Door deze fenomeenbeschrijving heeft de lezer een duidelijk beeld van wat precies wordt verstaan onder de begrippen in het onderliggende onderzoek. In het derde hoofdstuk wordt het mensenrecht het eerlijk proces van artikel 6 EVRM en het uitlokkingsverbod uitgelicht. Daarin wordt duidelijk uitgelegd wat verstaan wordt onder een ‘eerlijk proces’. Tevens ingegaan op welke rol het uitlokkingsverbod speelt in het eerlijk proces. Aan de hand van jurisprudentie van het Europese hof wordt een helder beeld geschetst wat artikel 6 EVRM volgens het Europese hof precies inhoudt. Deze verdieping verheldert voor de lezer wat precies wordt bedoeld met het mensenrecht eerlijk proces in relatie tot het uitlokkingsverbod.

Vervolgens wordt in hoofdstuk 4 het uitlokkingsverbod aan de hand van het Tallon-arrest van de Hoge Raad toegelicht. De Hoge Raad bepaalt in het arrest, namelijk wat de grens is van het uitlokkingsverbod. In dit hoofdstuk wordt de criteria breed uitgemeten.

In hoofdstuk 5 wordt ingegaan op de toetsing van de inzet van de lokpuber aan artikel 6 EVRM aan de hand van het criterium voor het uitlokverbod dat het EHRM heeft bepaald. Tot slot wordt in het laatste hoofdstuk aan de hand van de tussenconclusies van hoofdstuk 2, 3, 4 en 5 een eindconclusie geformuleerd en daarmee een antwoord gegeven op de centrale vraag.

1.3 Afbakening

In deze scriptie wordt uitsluitend Nederlandse en Europese wetgeving behandeld. Dit wordt nader beperkt tot de artikelen 248e WvSr en 6 EVRM. Jurisprudentie met betrekking tot het uitlokkingsverbod, *groomer*, *grooming* of *lokpuber* worden uitsluitend binnen de eerdergenoemde kaders behandeld.

2. *Grooming* en lokpuber

2.1 Fenomeenbeschrijving

Alvorens wordt ingegaan op het ontstaan van de strafbaarstelling van *grooming*, wordt in deze paragraaf eerst het fenomeen beschreven. *Grooming* houdt in dat een meerderjarige, ook wel *groomer* genoemd, via onlinetoepassingen zoals chatdiensten (WhatsApp, Blackberry Messenger, Facebook, etc.) kinderen jonger dan zestien jaar probeert te verleiden door het geven van onder andere complimenten, het uitdagen tot seksuele handelingen, tot het uiteindelijk maken van een afspraak voor een fysieke ontmoeting, die tot doel heeft het verrichten van ontuchtige handelingen of het vervaardigen van kinderporno.¹⁵ Het online voorstellen door de *groomer*, dient te worden gevolgd door materiële handelingen die tot een ontmoeting moeten leiden.¹⁶ De materiele handeling die de *groomer* onderneemt, dient gericht te zijn op het verwezenlijken van die ontmoeting. Voorbeelden van materiële handelingen volgen uit de jurisprudentie, waarin is vastgesteld dat de verdachte herhaaldelijk en onder druk bij het slachtoffer heeft aangedrongen om elkaar te ontmoeten en waarbij de verdachte heeft voorgesteld om het slachtoffer te ontmoeten in onder andere het bos, de bibliotheek en bij het slachtoffer thuis.¹⁷ Tevens noemt de verdachte in dit arrest ook een specifiek tijdstip en heeft hij zijn telefoonnummer aan het slachtoffer gegeven om tot een concrete afspraak in de fysieke wereld te komen. De Hoge Raad heeft bepaald dat deze online handelingen van de verdachte waren gericht op het verwezenlijken van de voorgestelde ontmoeting in de fysieke wereld, waardoor sprake is van ‘*grooming*’ zoals bedoeld in art. 248e WvSr.¹⁸

De rechtspraak heeft in de jurisprudentie bevestigd dat er sprake is van *grooming* wanneer het strafbaar feit gepleegd wordt tegen een persoon die feitelijk jonger is dan zestien jaar. In een rechtszaak uit 2011 was ook sprake van *grooming*. In deze zaak had een ouder familielid van het minderjarig slachtoffer (jonger dan zestien jaar) het MSN-chatgesprek tussen de *groomer* en de minderjarige overgenomen.¹⁹ De problematiek zat hier in het feit dat het betreffende familielid geen minderjarige onder zestien jaar was. In een soortgelijke zaak uit 2012 is ook vastgesteld dat het om *grooming* ging, in deze zaak had de politie met lokpubers

---

¹⁵ *Kamerstukken II* 2015/16, 29279, nr. 300, p. 1-3 en p. 9.

¹⁶ Ten Voorde 2016, p. 237-238.

¹⁷ HR 11 november 2014, ECLI:NL:HR:2014:3140, r.o. 2.6, *NJ* 2015/73 (*Ontmoeting bij grooming*).

¹⁸ HR 11 november 2014, ECLI:NL:HR:2014:3140, r.o. 2.2.3, *NJ* 2015/73 (*Ontmoeting bij grooming*).

¹⁹ Rb. Amsterdam 11 april 2011, ECLI:NL:RBAMS: 2011:BQ0961; Rb. Amsterdam 22 december 2011, ECLI:NL:RBAMS:2012:BW6148, *NB Straf* 2012/82. De eerste zaak betreft de vordering gevangenhouding en de tweede zaak de inhoudelijke behandeling van dezelfde zaak.

geëxperimenteerd.²⁰ In dit arrest ging het om agenten die niet daadwerkelijk minderjarigen onder de zestien waren; zij deden zich voor als minderjarigen, terwijl dat wel de eis van de Hoge Raad is om te kunnen spreken van *grooming*.²¹

Mensenrechtenorganisatie Terre des Hommes ging nog een stap verder en ontwikkelde de virtuele creaties ‘Sweetie’, ‘Sweetie 2.0’ en ‘Sweetie 3.0’. Het betreft een virtuele simulatie van een tienjarig Filipijns meisje, wat door opsporingsautoriteiten als lokpuber wordt ingezet om kindermisbruikers op te sporen. Via een chatbot kunnen potentiële daders in meerdere chatrooms tegelijkertijd worden geïdentificeerd, worden afgeschrikt of opgepakt en worden vervolgd.²² Indien een dader wordt opgepakt en vervolgd, dan worden de dossiers van de verdachten aan de politiediensten overgedragen. Sweetie heeft geholpen bij de opsporing van meer dan duizend kindermisbruikers en is ingezet om online kindersekstoerisme tegen te gaan.²³

De inzet van onder andere Sweetie en andere vormen van lokpubers zijn in het leven geroepen, omdat het onwenselijk wordt geacht om voor de opsporing van zedendelinquenten echte kinderen als lokmiddel in te zetten.²⁴ Indien echte kinderen zouden worden ingezet, dan kan dat leiden tot psychische trauma’s.²⁵

2.2 Wetsgeschiedenis

De term *grooming* is vanwege de veranderende wetsgeschiedenis tot stand gekomen en is door de velen veranderingen als een nieuwe term in de zedenwetgeving opgenomen. Voor 1911 waren alleen verrichtingen strafbaar die “de wil van het slachtoffer ontkenden” (verkrachting buiten het huwelijk) of handelingen die waren gericht tegen personen die niet in staat waren hun wil te bepalen.²⁶

In 1911 werd de invoering van de Wet bestrijding zedeloosheid ingevoerd.²⁷ Deze wet werd als ingetogen en beschaamd gezien door de samenleving. Hierdoor laaide de discussie rond deze wet in 1960 op, mede door de seksuele revolutie.²⁸ In 1970 werd een

---

²⁰ Rb. Den Haag 14 september 2012, ECLI:NL:RBSGR:2012:BX8188; Hof Den Haag 25 juni 2013, ECLI:NL:GHDHA:2013:2302. Beide betroffen een en dezelfde zaak; de zaak bij het Hof was in de context van een bezwaarschrift tegen de dagvaarding.

²¹ ‘Aanvullend advies Raad voor de rechtspraak inzake ‘lokpuber’, *Computerrecht* 2015/31, p. 1.

²² Terre des Hommes, ‘Sweetie: dé aanpak van webcamseks met kinderen’, *Terredeshommes.nl* 2013.

²³ ‘Via virtueel Filipijns meisje 1000 kindermisbruikers getraceerd’, *Volkscrant.nl*, 4 november 2013.

²⁴ Vgl. *Kamerstukken II* 2015/16, 34372, nr. 3, p. 68.

²⁵ Nicolai, *MGv* 1990/9.

²⁶ Kool 1999, p. 56.

²⁷ Ten Voorde 2016, p. 192.

²⁸ Ten Voorde 2016, p. 192.

Adviescommissie Herziening Zedelijkheidswetgeving (hierna: Commissie) in het leven geroepen om de kritiek op de toenmalige wet- en regelgeving goed te laten verlopen. Het drong langzaam tot de samenleving door dat de Zedenwetgeving op bepaalde aspecten te bevangen was; de Commissie moest daar verandering in brengen.²⁹ Het ging onder andere om wetten zoals het verbod op bordelen en abortus. Onder druk van de samenleving kwamen deze te vervallen. De Commissie beklemtoonde het ultieme reddingsmiddel van het strafrecht en plaatste de wilsvrijheid van de burger over zijn seksuele leven (wederom) voorop.³⁰ In de loop van de jaren '80 verschoof de focus van de zedenwetgeving steeds meer naar de bescherming van de lichamelijke én geestelijke gezondheid van minderjarige slachtoffers.³¹ Deze verschuiving kan deels worden verklaard door de positieve verplichtingen voor lidstaten die het EHRM heeft ontwikkeld en deels door de druk vanuit de samenleving.³² De positieve verplichtingen die door het EHRM zijn ontwikkeld hebben een materieel component en zijn onder andere verplichtingen voor lidstaten hun minderjarigen te beschermen tegen seksueel misbruik. Deze positieve verplichting komt voort uit artikel 2 EVRM en het EHRM verlangt daarbij van de lidstaten dat zij actief optreden bij positieve verplichtingen die een materieel component hebben.³³

Een van de gevolgen voor het instellen van positieve verplichtingen, is de strafbaarstelling van *grooming*. De verplichting van Nederland kwam voort uit artikel 2 EVRM.³⁴ Als lidstaat dient Nederland zich als lidstaat in te spannen om het recht van leven van burgers te beschermen.³⁵ *Grooming* is sinds 1 januari 2010 strafbaar gesteld in Nederland.³⁶ Het Verdrag van Lanzarote³⁷, draagt in artikel 18 en 23 landen, waaronder Nederland als partij, op maatregelen te nemen tegen het digitaal benaderen van kinderen die nog niet de legale leeftijd hebben bereikt om seksuele handelingen te plegen.³⁸ Artikel 18 lid 1 sub a van het verdrag spreekt van seksuele meerderjarigheid oftewel de legale leeftijd om seksueel actief te zijn. Het Verdrag van Lanzarote stelt een leeftijdslimiet voor het legaal seksueel actief zijn onder de 18 jaar (tussen 13 tot 17 jaar) vanwege de uiteenlopende leeftijd van seksuele

---

²⁹ Adviescommissie Herziening Zedelijkheidswetgeving 1973, p. 11.

³⁰ *Kamerstukken II* 1988/89, 20930, nr. 3, p. 4.

³¹ Ten Voorde 2016, p. 194; Van Kempen 2008, p. 25.

³² *Kamerstukken II* 1908/09, 293, nr. 3, p. 3.

³³ Vande Lanotte & Haeck 2004, p. 40.

³⁴ White & Ovey 2014, p. 145 e.v.; Mirgaux 2013a, p. 42.

³⁵ White & Ovey 2014, p. 145 e.v.; Mirgaux 2013a, p. 42.

³⁶ *Stb.* 2009, 544.

³⁷ Zie paragraaf 1.1.

³⁸ *Trb.* 2008, 58.

meerderjarigheid tussen de verschillende lidstaten.³⁹ Artikel 18 lid 2 van het Verdrag van Lanzarote stelt dat lidstaten zelf bepalen onder welke leeftijd het verboden is seksuele handelingen met een kind aan te gaan. Het wordt aan de lidstaten overgelaten wat zij onder een ‘kind’ verstaan en welke leeftijd zij daarvoor hanteren. In artikel 248e WvSr is deze leeftijd door de wetgever in Nederland vastgesteld op zestien jaar, omdat zestienminners, vanwege hun jeugdige leeftijd, onvoldoende in staat worden geacht om zelf hun lichamelijke en seksuele integriteit te bewaken en daarbij de reikwijdte van hun gedrag niet voldoende overzien.⁴⁰ De oude tekst van artikel 248e WvSr stelde *grooming* strafbaar wanneer sprake was van het volgende: “*Hij die door middel van een geautomatiseerd werk of met gebruikmaking van een communicatiedienst een persoon van wie hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat deze de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt, een ontmoeting voorstelt met het oogmerk ontuchtige handelingen met die persoon te plegen of een afbeelding van een seksuele gedraging waarbij die persoon is betrokken, te vervaardigen wordt, indien hij enige handeling onderneemt gericht op het verwezenlijken van die ontmoeting, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of geldboete van de vierde categorie.*”

Aan het oude artikel ontbrak het aan duidelijkheid of sprake was van *grooming* in het geval dat een opsporingsambtenaar zich als een minderjarige voordeed. De daadwerkelijke leeftijd van de opsporingsambtenaar ligt altijd boven de zestien jaar. Het nieuwe artikel van 248e WvSr is opgesteld om *grooming* ook strafbaar te stellen in het geval dat de *groomer* een opsporingsambtenaar, die zich als minderjarige voordeed, *groomt*. De totstandkoming van het nieuwe artikel 248e WvSr duidt aan dat de delictsomschrijving een ‘objectieve leeftijd’ van zestien jaar aangeeft, waardoor de daadwerkelijke leeftijd van de betrokkene beslissend is.⁴¹ Dat houdt in dat als iemand (objectief) achttien is, maar de verdachte (subjectief) dacht dat het een minderjarige betrof, er volgens de Tweede Kamer geen sprake is van strafbaarheid.⁴²

Naar aanleiding van een strafzaak in 2012 zorgde het Openbaar Ministerie (hierna: OM) dat het gebruik van de lokpuber werd beëindigd.⁴³ Het OM werd afhankelijk van derden die melding maakten van kindermisbruik; deze meldingen kwamen echter te vroeg of te laat bij het

---

³⁹ *Kamerstukken II* 2008/09, 31808, nr. 3, p. 10.

⁴⁰ *Kamerstukken II* 2009/09, 31810, nr. 3, p. 8; *Kamerstukken II* 2009/09, 31808, nr. 3, p. 10. Memorie van toelichting bij voorontwerp wetsvoorstel Wijziging van het Wetboek van Strafrecht en andere wetten in verband met de modernisering van de strafbaarstelling van verschillende vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag (Wet seksuele misdrijven), p. 13.

⁴¹ *Stb.* 2018, 322.

⁴² *Kamerstukken II* 2008/09, 31 808 (R 1872), nr. 6, p. 12.

⁴³ Zie het advies van het College van Procureurs-Generaal inzake het wetsvoorstel Computercriminaliteit III (p. 2), opgenomen als bijlage bij *Kamerstukken II* 2015/16, 34372, nr. 3.

OM om actie te kunnen ondernemen.⁴⁴ Bij meldingen die te vroeg worden gedaan, is er nog geen is van een strafbaar feit; het gaat dan om het seksueel communiceren met kinderen in woord of geschrift, wat op zichzelf niet strafbaar is.⁴⁵ Dat is bijvoorbeeld een situatie waarin de *groomer* alleen chat met de minderjarige, zonder dat hij in die chat een voorstel heeft gedaan om in het echt af te spreken. Meldingen die onder de categorie ‘te laat’ vallen, zijn meldingen waarbij het fysieke misbruik al heeft plaatsgevonden waardoor geen sprake is van *grooming*, maar van een ander delict, bijvoorbeeld ontucht (artikel 248a WvSr). In het geval de minderjarige seksueel misbruikt is, kan niet meer worden gesproken van *grooming*. Van voltooide *grooming* is sprake wanneer een afspraak is gemaakt tussen een zestienminner en een *groomer*, waarbij een materiële handeling gericht op het bewerkstelligen van de afspraak verricht is. De *groomer* heeft in dit geval dan de desbetreffende situatie succesvol een fysieke ontmoeting met de zestienminner laten plaatsvinden.

Vanwege de situaties waarin sprake was van ‘te vroege’ of ‘te late’ *grooming*, ontstonden bij zedenofficieren zorgen over de effectiviteit van de opsporing van *grooming*, hetgeen naar voren kwam in interviews in het kader van een WODC-onderzoek naar de herziening van zedendelicten.⁴⁶ Enkele officieren stelden zelfs dat artikel 248e WvSr “volledig herschreven” zou moeten worden, “een prachtig doel had, maar volstrekt niet functioneert” en tot slot “bijna onbewijsbaar” is.⁴⁷ Volgens deze officieren vloeide de onbewijsbaarheid voort uit de flinterdunne grens tussen ‘te vroege’ *grooming* en voltooide *grooming* enerzijds en tussen voltooide *grooming* en ‘te late’ *grooming* anderzijds. Vanwege deze verklaringen van de officieren heeft het College van procureurs-generaal de minister gevraagd om na te gaan op welke wijze de inzet van de lokpuber tot daadwerkelijke veroordelingen kon leiden.⁴⁸ Uiteindelijk is ervoor gekozen de delictomschrijving in artikel 248e WvSr op twee punten aan te passen. De eerste aanpassing ziet op de inzet van een lokpuber. Om te beginnen wordt de aanduiding van de persoon aan wie een ontmoeting wordt voorgesteld, gewijzigd. Het onderdeel

---

⁴⁴ Lindenberg & Van Dijk 2016, p. 395-406.

⁴⁵ Zie hierover Lindenberg, *DD* 2016/4. De minister heeft aangekondigd de mogelijkheden te onderzoeken om het seksueel communiceren met kinderen strafbaar te stellen, als dit gedrag leidt tot het seksueel inkapselen van een kind (*Kamerstukken II* 2015/16, 29279, nr. 300).

⁴⁶ Lindenberg & Van Dijk 2016.

⁴⁷ Lindenberg & Van Dijk 2016, p. 400-403.

⁴⁸ Zie het advies van het College van procureurs-generaal inzake het wetsvoorstel Computercriminaliteit III (p. 2), opgenomen als bijlage bij *Kamerstukken II* 2015/16, 34372, nr. 3.

“Hij die [...] een persoon van wie hij weet of redelijkerwijs moet vermoeden dat deze de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt, een ontmoeting voorstelt[...].”

wordt veranderd in:

‘Hij die [...] aan een persoon die de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt of iemand die zich voordoeft als een persoon die de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt een ontmoeting voorstelt [...].’

Een lokpuber doet zich namelijk voor als iemand die nog niet de leeftijd van zestien jaar heeft bereikt. Daardoor ligt de materiële rechtelijke zekerheid van de lokpuber in de benoeming van een persoon die zich als een zestienminder ‘voordoeft’, terwijl het oogmerk uitsluitend om een (toevallige) zestienminder moet gaan.

De tweede aanpassing betrof het volgende de zinsnede:

“[...] met het oogmerk ontuchtige handelingen met die persoon te plegen of een afbeelding van een seksuele gedraging waarbij die persoon is betrokken, te vervaardigen”.

Deze zinsnede wordt vervangen door:

“[...] met het oogmerk ontuchtige handelingen met een persoon die de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt te plegen of een afbeelding van een seksuele gedraging waarbij een persoon die de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt is betrokken te vervaardigen [...]”.

De twee aanpassingen zorgen ervoor dat een verdachte die in werkelijkheid een opsporingsambtenaar *groomt*, ondanks zijn doel om een zestienminder te benaderen, toch een strafbaar feit pleegt. Daar is tevens sprake van indien eerst met een zestienminder wordt gecommuniceerd, maar waarbij een ouder persoon het gesprek overneemt, bijvoorbeeld een volwassen familielid die door de zestienminder is ingeschakeld om te helpen.⁴⁹ De intentie van de *groomer* is namelijk nog steeds gericht op een ontmoeting met een zestienminder om ontuchtige handelingen met hem of haar te plegen. Dat de desbetreffende persoon geen

---

⁴⁹ *Kamerstukken II 2015/16, 34372, nr. 3, p. 69-70.*

zestienminner is, maar zich dus wel als een zestienminner voordoet, valt onder de strafbepaling van *grooming*. Dit roept de vraag op of zogenoemde ‘pedojagers’ niet de ruimte wordt gegeven om voor eigen rechter te spelen.⁵⁰ Volgens de minister is geen sprake van grote risico’s.⁵¹ Anderen denken dat de kans op particuliere inzet van lokpubers wordt onderschat.⁵² De verruiming van artikel 248e WvSr geeft volwassenen ruimte zich te focussen op pedofielen en hen op heterdaad te betrappen.

De Tweede Kamerleden Tellegen en Van Toorenburg stelden op 13 december 2016 een amendement bij de Wet Computercriminaliteit III (hierna: WCC III) voor om ook de inzet van technische hulpmiddelen bij de opsporing van *groomers* te legitimeren. Dit voorstel werd gedaan na de eerder besproken ‘Sweetie’-campagne van Terre des Hommes.⁵³ Naar aanleiding van dit amendement werd een derde aanpassing aan de tekst van artikel 248e WvSr gedaan: de zinssnede: “[...]al dan niet met een technisch hulpmiddel, waaronder een virtuele creatie van een persoon die de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt” werd ingevoegd. Daardoor werd het ook mogelijk om *groomers* op te sporen door middel van Sweetie-achtige, virtuele creaties.

2.3 Huidige strafbaarstelling

De huidige strafbaarstelling van artikel 248e WvSr is gericht op het strafbaar stellen van *grooming*, waarbij een opsporingsambtenaar of volwassene zich voordoet als een zestienminner. Het huidige artikel 248e WvSr luidt:

“Hij die door middel van een geautomatiseerd werk of met gebruikmaking van een communicatiedienst aan een persoon die de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt of iemand die zich, al dan niet met een technisch hulpmiddel, waaronder een virtuele creatie van een persoon die de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt, voordoet als een persoon die

---

⁵⁰ Vgl. de bewoordingen van de Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen in het rapport *Op goede grond. De aanpak van seksueel geweld tegen kinderen*, Den Haag: Nationaal Rapporteur 2014, p. 28-29.

⁵¹ *Kamerstukken II* 2015/16, 34372, nr. 3, p. 71.

⁵² De Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen is tegenstander van de huidige redactie, juist door de mogelijkheid van burgeropsporing. Zie Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen 2014, p. 28-29. Tevens kan worden gewezen op de opmerkingen van kamerlid Gerkens bij de totstandkoming van art. 248e Sr. Haar weerstand tegen burgeropsporing verwoordde zij als volgt: “Zij gaan met mensen lopen bungelen, zo van ‘kijk eens, ik heb er weer een gevangen’. Volgens mij moeten wij daar niet naartoe. Dan krijgen wij zo’n volksgericht.” Zie *Kamerstukken II* 2008/09, 31808, 6, p. 14-15.

⁵³ Terre des Hommes, ‘Sweetie: dé aanpak van webcamseks met kinderen’, Terredeshommes.nl 2013.

de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt een ontmoeting voorstelt met het oogmerk ontuchtige handelingen met een persoon die de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt te plegen of een afbeelding van een seksuele gedraging waarbij een persoon die de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt is betrokken te vervaardigen, wordt, indien hij enige handeling onderneemt tot het verwezenlijken van die ontmoeting, gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twee jaren of een geldboete van de vierde categorie.”

Vanuit wetssystematisch perspectief valt iets opmerkelijks op aan deze bepaling: artikel 248e WvSr stelt niet alleen een *gedraging* strafbaar, maar roept ook een *opsporingsbevoegdheid* in het leven. De opsporingsbevoegdheid zit in het onderdeel dat een volwassen persoon of opsporingsambtenaar zich als zestienminder (een ‘lokpuber’) kan voordoen om zo seksuele misbruikers op te sporen. Deze opsporingsbevoegdheid is op te maken uit het onderdeel

“...of iemand die zich, al dan niet met een technisch hulpmiddel, waaronder een virtuele creatie van een persoon die de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt, voordoet als een persoon die de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt...”

Volgens de Nederlandse Orde van Advocaten (hierna: NOvA) zouden de uitbreiding en de creatie van nieuwe opsporingsmiddelen niet moeten worden opgenomen in het WvSr.⁵⁴ De NOvA betoogt dat in het WvSr alleen strafbare feiten dienen te worden opgenomen. Wanneer er sprake is van uitbreiding of creatie van nieuwe opsporingsmiddelen, dan zouden deze in het Wetboek van Strafvordering (WvSv) moeten worden opgenomen. De NOvA heeft daar ook haar bezwaar geuit. Het bezwaar van de NOvA luidde: “Gelet op de toelichting in de hernieuwde memorie van toelichting gaat het hier in wezen om het mogelijk maken van een bepaalde opsporingsmethode. Dat behoort volgens de commissie plaats te vinden door een aanpassing van strafvordering, maar gebeurt hier door een aanpassing van het materiële strafrecht”.⁵⁵

Ook Ten Voorde laat zich kritisch uit over dit aspect van de wetswijziging. Naar zijn mening is er specifiek in de gebeurtenis van de virtuele creatie sprake van “abstract gevaar voor schade,

---

⁵⁴ Grijsen, Polman & De Lange, *Strafblad* 2017/4, p. 387.

⁵⁵ Zie in dat verband de aanvullende consultatie van conceptwetsvoorstel Computercriminaliteit III van de Nederlandse Orde van Advocaten van 28 augustus 2014.

aangezien het gevaar bij *grooming* bij virtuele kinderen kan worden gerealiseerd”.⁵⁶ Grijsen, Polman en De Lange hebben een fundamenteel bezwaar tegen de uitbreiding van artikel 248e WvSr, met name wat betreft de zinsnede “[...] *voordoet als een persoon die de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt*”. Volgens hen “bergt het gevaar in zich dat met het creëren van de mogelijkheid om lokpubers in te zetten en het vrijmaken van de benodigde capaciteit daarvoor, de aandacht van de (opsporings)autoriteiten afdrijft van de situaties waarin kinderen daadwerkelijk bescherming nodig hebben en waarin digitaal kinderlokken al plaatsvindt”.⁵⁷ Tevens geven zij aan dat, al is het maar in potentie, “de verruiming achterwege dient te blijven, als blijkt dat de werkelijke bescherming van het kind in het gedrang komt”.⁵⁸ De bescherming van het kind dient altijd voorop te staan.

2.4 Tussenconclusie

Het door een meerderjarige online benaderen van een minderjarige met het doel om ontuchtige handelingen te verrichten met de desbetreffende minderjarige tijdens een fysieke ontmoeting, wordt ‘*grooming*’ genoemd. De inzet van lokpubers om *groomers* op te sporen, zorgt voor een hoge mate van bezwaar vanuit de maatschappij en de juridische gemeenschap.⁵⁹ De uitbreiding van artikel 248e WvSr draagt niet bij aan de bescherming van minderjarigen onder de zestien jaar, maar zorgt juist voor meer bescherming van opsporingsambtenaren in het verleggen van hun opsporingsmethoden. Volgens diverse auteurs en organisaties helpt ook niet dat de inwerkingtreding van de uitbreiding van artikel 248e WvSr is opgenomen in het WvSr en niet in het WvSv.⁶⁰ Het WvSv ziet namelijk toe op het uitbreiden en creëren van nieuwe opsporingsmiddelen. Deze afwijking komt het Nederlandse rechtssysteem niet ten goede en plaatst het rechtssysteem in een gecompliceerde en ongewenste situatie. Daarnaast is volgens de NOvA de toevoeging van de zinsnede “of iemand die zich voordoet als een persoon die de leeftijd van zestien jaren nog niet heeft bereikt”, een dermate ingrijpende uitbreiding en wordt deze geacht te vallen onder artikel 3 van de Politiewet (hierna: PolW). De wetswijziging van artikel 248e WvSr is goed bedoeld en lijkt ook wenselijk, omdat het OM over een nieuw middel beschikt om *groomers* op te sporen. Echter, in de praktijk blijkt dat het opsporingsmiddel niet het doel dient waarvoor het daadwerkelijk in werking is gesteld. Zoals de NVvR heeft gesteld, is de intentie gericht op de strafbaarstelling van de jeugdige leeftijd van het slachtoffer en niet

---

⁵⁶ Ten Voorde, *NJLP* 2017/46, p. 195.

⁵⁷ Grijsen, Polman & De Lange, *Strafblad* 2017/4, p. 385.

⁵⁸ Grijsen, Polman & De Lange, *Strafblad* 2017/4, p. 385.

⁵⁹ Grijsen, Polman & De Lange, *Strafblad* 2017/4. Zie ook: NOvA, 2014.

⁶⁰ Grijsen, Polman & De Lange, *Strafblad* 2017/4. Zie ook: NOvA, 2014.

op de daadwerkelijke leeftijd van de betrokkene. De doelstelling van de strafbaarstelling van *grooming* is om minderjarigen te beschermen tegen pogingen van volwassenen om hen tot ontucht over te halen en niet op de opsporingsbevoegdheid zelf.

3. Het uitlokverbod van artikel 6 EVRM

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ‘uitlokken’ en het recht op een ‘eerlijk proces’ van artikel 6 EVRM nader toegelicht om later in dit onderzoek na te kunnen gaan of de inzet van virtuele lokpubers kan worden gezien als uitlokking en de verdachte een succesvol beroep kan doen op artikel 6 EVRM.

3.2 Recht op een eerlijk proces in artikel 6 EVRM: waarborgen tijdens de opsporingsfase

Artikel 6 uit het EVRM waarborgt het recht op een eerlijke en openbare behandeling van eenieder zijn zaak, binnen een redelijke termijn, door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht dat bij de wet is ingesteld. ‘Uitlokking’ kan het recht op een eerlijk proces in geding brengen. Als een verdachte wordt uitgelokt tot het plegen van een strafbaar feit, dan kan mogelijk een eerlijke behandeling in het geding komen. De strafbare handelingen moeten namelijk vanuit de verdachte zelf komen en hij mag daar niet toe worden opgezet. Artikel 6 EVRM benoemt niet expliciet een uitlokverbod, maar gaat over de procedure van het eerlijk verlopen van een (straf)rechtszaak.

3.3 Het uitlokverbod van het EHRM

Het EHRM heeft in verschillende uitspraken het uitlokverbod uiteengezet.⁶¹ De belangrijkste uitspraken zijn het *Teixeira/Portugal*-arrest en het *Bannikova/Rusland*-arrest.⁶² Het *Teixeira/Portugal*-arrest vond plaats in 1998, waarbij het EHRM zich voor het eerst uitliet het uitlokverbod.⁶³ In deze zaak boden twee undercoveragenten Teixeira geld aan in ruil voor 20 gram heroïne. De autoriteiten hadden echter geen gegronde reden om Teixeira van drugshandel te verdenken; tegen hem was namelijk geen onderzoek geopend. Hij was een onbekende bij de politie en had ook geen strafblad. Desondanks beschikte Teixeira over contacten om aan drugs te komen. Teixeira liet zich verleiden door het aangeboden geld, waarop hij een derde persoon

---

⁶¹ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*), EHRC 2011/9, m.nt. Ölçer, par. 35. EHRM 9 juni 1998, ECLI:NL:XX:1998:AD4193, r.o. 33 t/m 39, NJB 1998, 30 (*Teixeira de Castro/Portugal*). EHRM 5 februari 2008, ECLI:NL:XX:2008:BC8752, NJ 2008, 499 (*Ramanauskas/Litouwen*), m.nt. T. Schalken; EHRC 2008/51 m.nt. T. Spronken. EHRM 4 oktober 2005, nr. 67537, 6563/03, m.nt. W.E.C.A. Valkenburg (*Shannon/Verenigd Koninkrijk*). EHRM 6 mei 2003, ECLI:NL:XX:2003:AF8328, NJ 2004, 15 m.nt. van P.J. Boon (*Sequeira/Portugal*).

⁶² EHRM 9 juni 1998, ECLI:NL:XX:1998:AD4193 (*Teixeira de Castro/Portugal*) en EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706 (*Bannikova/Rusland*).

⁶³ EHRM 9 juni 1998, ECLI:NL:XX:1998:AD4193, NJB 1998, 30 (*Teixeira de Castro/Portugal*).

benaderde die vervolgens een vierde persoon benaderde om Teixeira van heroïne te voorzien. Teixeira kreeg drie zakjes heroïne met een totaalgewicht van 20 gram. Bij overdracht van de heroïne hielden de agenten Teixeira aan, waarna hij werd veroordeeld voor drugshandel.⁶⁴

In deze zaak bepaalde het EHRM dat het inzetten van undercoveragenten is toegestaan, maar dat het uitlokken van strafbare feiten niet is toegestaan (het EHRM spreekt bij uitlokking van “entrapment” of “incitement”).⁶⁵ De verdachte was uitgelokt tot het plegen van bepaalde strafbare handelingen, namelijk drugsbezit en het dealen van drugs. Het kon niet worden bewezen dat ook zonder de inmenging van de politie, de verdachte het strafbare feit zou hebben begaan. De inmenging van de politieagenten zorgde ervoor dat het verkregen bewijs resulteerde in schending van het recht van de verdachte op een eerlijk proces op grond van artikel 6 EVRM.⁶⁶ In deze zaak, maar ook in andere zaken omtrent uitlokking, erkent het EHRM het belang om passende middelen te kunnen gebruiken tegen de groeiende georganiseerde misdaad.⁶⁷ Het publieke belang om drugshandel te bestrijden, kan het gebruik van bewijs, dat is vergaard door uitlokking, niet rechtvaardigen.⁶⁸

Net als in het *Teixeira/Portugal*-arrest gaat het EHRM in het *Bannikova v. Rusland*-arrest op het uitlokkingsverbod en heeft zij het toetsingskader met betrekking tot ontoelaatbare uitlokking uiteengezet.⁶⁹ In een periode van vijf dagen heeft telefonisch contact plaatsgevonden tussen Bannikova en S. Tijdens deze gesprekken wordt het dealen van cannabis tussen S. en Bannikova besproken. Vervolgens levert S. cannabis bij Bannikova af en verkoopt Bannikova 4,408 gram cannabis aan undercoveragent B. Na deze transactie wordt Bannikova aangehouden en doorzocht, waarbij meer cannabis bij haar wordt aangetroffen. Bannikova legt een bekentenis af en stelt dat de undercoveragent haar heeft uitgelokt. De Russische rechter oordeelt dat er onvoldoende bewijs was waaruit bleek dat Bannikova door undercoveragent B onder druk was gezet om over te gaan tot de verkoop van drugs. Zij gaat in beroep tegen de uitspraak en beroept zich opnieuw op het feit dat het bewijs door ontoelaatbare uitlokking is verkregen en dat het bewijs doorslaggevend was om haar te kunnen veroordelen. De hogere rechter in

---

⁶⁴ EHRM 9 juni 1998, ECLI:NL:XX:1998:AD4193, par. 4, *NJB* 1998, 30 (*Teixeira de Castro/Portugal*).

⁶⁵ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, *NJ* 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*), *EHRC* 2011/9, m.nt. Ölçer, par. 35.

⁶⁶ EHRM 9 juni 1998, ECLI:NL:XX:1998:AD4193, r.o. 33 t/m 39, *NJB* 1998, 30 (*Teixeira de Castro/Portugal*).

⁶⁷ Zie EHRM 5 februari 2008, ECLI:NL:XX:2008:BC8752, *NJ* 2008, 499 (*Ramanauskas/Litouwen*), m.nt. T. Schalken; *EHRC* 2008/51 m.nt. T. Spronken. Zie bijvoorbeeld ook EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, r.o. 33, *NJ* 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*); EHRM 26 oktober 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:1026JUD005969600, r.o. 129, *NJB* 2007, 74 (*Khudobin/Rusland*).

⁶⁸ EHRM 9 juni 1998, ECLI:NL:XX:1998:AD4193, r.o. 36, *NJB* 1998, 30 (*Teixeira de Castro/Portugal*).

⁶⁹ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, *NJ* 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*).

Rusland verklaart dat ook haar eigen belastende verklaring een grote rol heeft gespeeld. Door deze uitspraak van de Russische hoge rechter stapt Bannikova naar het EHRM. Het EHRM heeft in de zaak Bannikova geoordeeld dat er geen sprake was van een schending van artikel 6 EVRM, oftewel er was geen sprake van ontoelaatbare uitlokking.

Om te kunnen nagaan of er sprake is geweest van ontoelaatbare uitlokking, heeft het EHRM bij haar oordeel gebruikgemaakt van een toetsingskader. Het toetsingskader bestaat uit een formele toets (“the procedure whereby the plea of incitement was determined”) en een materiële toets (“substantive test of incitement”).⁷⁰ De formele toets ziet op de wijze waarop nationale gerechten dienen om te gaan aangaande een uitlokkingsverweer terwijl de materiële toets ziet op de grenzen die worden gesteld aan een undercoveroperatie.⁷¹ Vanwege de tweezijdige beoordeling van het verbod op ontoelaatbare uitlokking aan de hand van de formele en materiële toets, kan het verbod op ontoelaatbare uitlokking op twee manieren worden geschonden.

Het EHRM-toetsingskader stelt dat bewijs wat is verkregen door middel van uitlokking, geen enkel publiek belang, waaronder “substantive test of incitement”⁷², kan rechtvaardigen. De “substantive test of incitement” is het beoordelingskader wat door het EHRM wordt gebruikt om te beoordelen op welke misdrijven de opzet van de verdachte precies gericht was.⁷³ Als het bewijs via “incitement” is verkregen, dan kan de verdachte namelijk in zijn recht op een eerlijk proces worden geschaad.⁷⁴ Het EHRM heeft geoordeeld dat uitlokking volstrekt verboden is.⁷⁵ Daarentegen kunnen rechtmatige undercovertechnieken worden toegestaan, indien de betreffende technieken “essentieel passief” zijn en aan het bewijs bijdragen.⁷⁶ Met de materiële uitloktoets, moet worden vastgesteld of het delict ook zou zijn gepleegd zonder het gebruik van deze legitieme undercovertechnieken.⁷⁷ Indien de materiele toets niet succesvol doorstaan is,

---

⁷⁰ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, par. 36 en par. 51, *NJ* 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*).

⁷¹ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, par. 35, *NJ* 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*), *EHRC* 2011/9, m.nt. F.P. Ölçer.

⁷² EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, par. 3, *NJ* 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*).

⁷³ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, par. 3, *NJ* 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*).

⁷⁴ EHRM 9 juni 1988, ECLI:NL:XX:1998:AD4193, par. 38 (*Teixeira de Castro/Portugal*), EHRM 14 februari 2017, ECLI:CE:ECHR:2017:0214JUD000760009, par. 31 (*Pătrașcu/Roemenië*).

⁷⁵ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, par. 34, *NJ* 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*), *EHRC* 2011/9, m.nt. F.P. Ölçer.

⁷⁶ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, par. 35, *NJ* 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*), *EHRC* 2011/9, m.nt. F.P. Ölçer.

⁷⁷ Ölçer, *Computerrecht* 2014/3.

kan van uitlokking gesproken worden. Van uitlokking is slechts sprake indien bij de operatie een opsporingsambtenaar of een door de overheid aangestuurde burger, betrokken was.⁷⁸

Het EHRM stelt dat de aard van het feit nooit een rechtvaardigingsgrond kan opleveren voor de inzet van heimelijke bevoegdheden. Wel stelt het EHRM dat bijzondere onderzoeksmethoden zo nu en dan nodig zijn om ernstige criminaliteit te voorkomen. Echter, per situatie moet worden getoetst tot op welke hoogte de inzet van deze bijzondere opsporingsmethodes is geoorloofd.⁷⁹

3.4 Grens uitlokking en opsporen

3.4.1 De materiële toets

De materiële toets stelt vast of het strafbare feit ook zou zijn gepleegd zonder de undercoverinterventie.⁸⁰ Tevens moet het gaan om ‘essentieel passief’ optreden, waarbij het bepalend is dat de redenen die ten grondslag liggen aan de operatie, het gedrag van de uitvoerende autoriteit en het bestaan van de objectieve verdenking van de verdachte ofwel (reeds) betrokken was bij strafbare gedragingen of dat hij een predispositie had om een strafbaar feit te plegen.⁸¹ Om te kunnen spreken van een ‘essentieel passieve’ operatie hangt af van:

- a. De redenen die ten grondslag liggen aan de undercoveroperatie:

Het handelen van undercoveragenten mag niet alleen op basis van geruchten. Zij dienen de aanwijzingen te verifiëren. Een verdachte met een strafblad alleen is geen goede grondslag.⁸²

En:

- b. Het gedrag van de autoriteiten bij de uitvoering daarvan:

Undercoveragenten die aan een kleine drugsdealer heroïne vragen, waarop de drugsdealer antwoordt dat hij mogelijk iemand kent, is geen juiste uitvoering van undercover opereren.

---

⁷⁸ EHRM 4 oktober 2005, nr. 67537, 6563/03, m.nt. W.E.C.A. Valkenburg (*Shannon/Verenigd Koninkrijk*).

⁷⁹ EHRM 6 mei 2003, ECLI:NL:XX:2003:AF8328, NJ 2004, 15 m.nt. van P.J. Boon (*Sequeira/Portugal*).

⁸⁰ Ölçer, *Computerrecht* 2014/3, par. 3.2.

⁸¹ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, par. 38, NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*); Ölçer, *Computerrecht* 2014/3, par. 3.2.

⁸² Zie volgende pagina voor de uitleg.

De punten ‘a’ en ‘b’ staan echter niet los van elkaar: indien er goede aanwijzingen zijn dat een persoon strafbare feiten pleegt, is het eerder acceptabel dat een ‘actievare’ operatie plaatsvindt dan bij een toevallige samenloop van omstandigheden.⁸³ Er is geen sprake van essentieel passief optreden “[...]indien opsporingsautoriteiten de eerste stap tot contact zetten, een aanbod herhalen ondanks een aanvankelijke weigering, bij ‘insistent prompting’, wanneer hoge beloningen in het vooruitzicht worden gesteld of wanneer ingespeeld wordt op compassie”.⁸⁴

Een voorbeeld van niet-essentieel passief optreden is wanneer een undercoveragent in eerste instantie volledig zonder enige objectieve verdenking in contact treedt met een persoon en dat pas na meerdere gesprekken blijkt dat die persoon toch een strafbaar feit wil plegen. Later kan dan niet worden beargumenteerd dat er sprake was van een predispositie: dat had bij het eerste contact al aanwezig moeten zijn. Het EHRM maakt geen onderscheid tussen het aan het licht brengen van een strafbare intentie die eerst niet aanwezig was enerzijds en het blootleggen van een verborgen strafbare intentie anderzijds.⁸⁵ In het arrest *Teixeira/Portugal* beargumenteerde Portugal dat Teixeira wél een predispositie had om aan de undercoveragenten de drugs te verkopen. Volgens het EHRM had er, voordat de politie in contact trad met Teixeira, al objectief bewijs moeten zijn geweest, maar dat was in de casus niet het geval.⁸⁶ Er kan sprake zijn geweest van een objectieve verdenking, waarbij iemand betrokken is bij criminele activiteiten dan wel dat de predispositie aanwezig is, bijvoorbeeld indien tegen een persoon al een strafvorderlijk onderzoek liep. Echter, om van een objectieve verdenking te kunnen spreken, is het slechts handelen op basis van geruchten onvoldoende. Zo is het niet voldoende om te spreken van een objectieve verdenking dan wel predispositie bij het op zichzelf hebben van een strafblad.⁸⁷

Bovendien dienen autoriteiten aanwijzingen voor een objectieve verdenking of een predispositie te verifiëren. Daartoe dienen zij voor de operatie op elk moment goede redenen kunnen aanvoeren.⁸⁸ In het verlengde daarvan kan een andere overweging worden gemaakt, waarbij de vraag is of een persoon die direct overgaat tot het verwezenlijken

---

⁸³ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, r.o. 38, NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*); EHRC 2011/9, m.nt. van Ölçer, punt 7.

⁸⁴ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, par. 47. NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*); Ölçer, *Computerrecht* 2014/3, par. 3.2.

⁸⁵ EHRM 5 februari 2008, ECLI:NL:XX:2008:BC8752, NJ 2008, 499 (*Ramanauskas/Litouwen*), EHRC 2008/51 m.nt. T. Spronken, p. 495-504.

⁸⁶ EHRM 5 februari 2008, ECLI:NL:XX:2008:BC8752, r.o. 56, NJ 2008, 499 (*Ramanauskas/Litouwen*).

⁸⁷ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, r.o. 41, NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*).

⁸⁸ Ölçer, *Computerrecht* 2014/3.

van het delict of dat hij eerst anderen daarvoor moet inschakelen. Daarbij kan worden gedacht aan een verdachte die de gevraagde drugs direct kan leveren, waarna blijkt dat hij bijvoorbeeld al bij criminele activiteiten betrokken is. In het *Teixeira/Portugal*-arrest leverde Teixeira alleen de undercoveragenten de gevraagde drugs. Hij had niet meer drugs op zak en bood de undercoveragenten niet meer aan; hij bood ook niet aan om nogmaals drugs te leveren. Indien Teixeira alleen levert waar door de undercoveragenten om werd gevraagd, en hij daarbij niet verder handelt dan waar de undercoveragenten om hebben gevraagd, dan kan dat een aanduiding zijn dat het delict grotendeels louter tot stand is gekomen door het optreden van de agenten. De bewijslast, strafvorderlijke waarborgen en het gedrag van de autoriteiten mogen niet op uitlokking gebaseerd zijn. Deze drie aspecten worden door middel van de materiële toets gewaarborgd.

3.4.2 De formele toets

De formele toets volgt, evenals de materiële toets, uit de uitspraak van het EHRM in het *Bannikova*-arrest en ziet op de wijze waarop de nationale rechter is omgegaan met een verweer omtrent uitlokking.⁸⁹ De materiële toets vindt vooraf aan de formele toets plaats.⁹⁰ Uit de formele toets volgt daarnaast dat de rechter bepaalt heeft dat transparantie over de wijze waarop de undercoveroperatie is uitgevoerd en de zorgvuldige uitvoering van het onderzoek van groot belang zijn.⁹¹ Deze formele toets wordt ook bij andere, zware normschendingen verricht. Hier valt te denken aan artikel 3 EVRM (marteling, zwijgrecht en adequate rechtsbijstand).

Het EHRM maakt een overzichtelijkere scheiding tussen een materiële en vervolgens een formele toets in de zaken die betrekking hebben op uitlokking.⁹² De reden is dat het EHRM in dergelijke zaken de schending lastiger kan vaststellen. Bij een klacht over het gemis van adequate rechtsbijstand tijdens een politieverhoor, is de schending bijvoorbeeld vast te stellen, omdat de betrokkene weet dat hij geen rechtsbijstand heeft genoten. Dat speelt ook bij marteling; de betrokkene weet dat de marteling heeft plaatsgevonden omdat hij deze zelf heeft ervaren. In het geval van zaken omtrent uitlokking is de schending echter niet direct duidelijk.⁹³

---

⁸⁹ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*); Ölçer, *Computerrecht* 2014/3, par. 3.2.

⁹⁰ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, r.o. 49 en 50, NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*).

⁹¹ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, par. 52, NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*); Ölçer, *Computerrecht* 2014/3, par. 3.2.

⁹² EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, r.o. 5452 NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*).

⁹³ Zie over de scheiding tussen de materiële en formele toets: EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706 (*Bannikova/Rusland*), EHRC 2011/9, m.nt Ölçer, punt 3 en 4. Ölçer bespreekt de scheiding van beide toetsen uitvoerig.

Bij de materiële toets is al moeilijk vast te stellen waar de grens ligt tussen uitlokking en ‘legitieme undercovertechnieken’; die grens hangt namelijk af van de grondige factoren die in de vorige paragraaf zijn besproken. Wanneer de autoriteiten niet de benodigde informatie verstrekken, dan wordt het nog moeilijker om te toetsen of er sprake is van uitlokking.⁹⁴ Ondanks dat een betrokkene aanwezig is bij de gesprekken tussen hem en de undercoveragent(en), is het voor hem onduidelijk wat zich voorafgaand aan de gesprekken heeft afgespeeld. De betrokkene, maar ook de rechter, kan niet oordelen of er reeds sprake is van een ‘objectieve verdenking’ ten tijde van de eerste benadering zonder de benodigde informatie van justitie. Daarnaast kan niet worden beoordeeld en er ten tijde van de eerste benadering sprake is van ‘voldoende toezicht’ door de rechter-commissaris dan wel de officier van justitie. Zodoende benadrukt het EHRM in de betreffende zaken hoe beduidend het is dat zorgvuldig onderzoek wordt gedaan naar de aard en de toedracht van een undercoveroperatie, vanwege de moeilijkheidsgraad om een uitlokkingsverweer op een correcte wijze te beoordelen.⁹⁵

Tot slot rest de vraag op welke wijze kan worden getoetst of de nationale rechter op een zorgvuldige manier is omgegaan met het uitlokkingsverweer van een betrokkene. In de voorgaande alinea’s is al aangegeven dat vooropstaat dat de autoriteiten volledig transparant dienen te zijn over de wijze waarop een undercoveroperatie heeft plaatsgevonden. Tevens dient een uitlokkingsverweer door de nationale rechter op een zorgvuldige manier te worden onderzocht, compatibel met het recht op een eerlijk proces.⁹⁶ Het is van belang dat het EHRM het standpunt inneemt dat zorgvuldigheidsnormen strikter worden toegepast “[...] where the police operation took place without a sufficient legal framework or adequate safeguards”.⁹⁷ In Nederland heeft een (politie)infiltratie een wettelijke grondslag bij vroege opsporing in artikel 126h WvSv. De lokpuber wordt daarentegen ingezet via de algemene opsporingsbevoegdheden van artikel 3 PolW en in lijn met de artikelen 141 en 142 WvSv. Daaruit volgt de vraag of voor de inzet van de lokpuber een dergelijke algemene wettelijke grondslag in lijn is met de uitspraken en de jurisprudentie van het EHRM. In het volgende hoofdstuk (hoofdstuk 4) wordt hier verder op ingegaan. Ongeacht de door de nationale rechter gekozen procedure, dient altijd

---

⁹⁴ Zie over de scheiding tussen de materiële en formele toets: EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706 (*Bannikova/Rusland*), EHRC 2011/9, m.nt Ölcer, punt 3 en 4.

⁹⁵ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706 (*Bannikova/Rusland*), EHRC 2011/9, m.nt Ölcer.

⁹⁶ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, r.o. 54, NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*).

⁹⁷ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, r.o. 57, NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*). Zie ook Ölcer, *Computerrecht* 2014/3.

hoor en wederhoor plaats te vinden en dient grondig, uitgebreid en afdoende onderzoek te worden gedaan naar de vraag of er sprake is geweest van uitlokking. In dit geval spreekt het EHRM van “adversarial, thorough, comprehensive and conclusive on the issue of entrapment”.⁹⁸ In het geval dat een verdachte al een bekentenis heeft afgelegd, is de situatie niet anders. De rechter dient verplicht een onderzoek naar uitlokking te doen.⁹⁹ Indien artikel 6 EVRM geschonden is, dan wordt het door de (undercover) agenten verkregen bewijs uitgesloten.

3.5 Tussenconclusie

Artikel 6 lid 1 EVRM waarborgt het recht op een eerlijke en openbare behandeling van eenieder zijn zaak, binnen een redelijke termijn, door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht dat bij de wet is ingesteld. Artikel 6 EVRM heeft niet expliciet een uitlokverbod opgenomen en gaat voornamelijk over de procedure van het eerlijk verlopen van een (straf)rechtszaak.

Strafbare handelingen moeten altijd vanuit de verdachte zelf komen; hij mag daar niet toe worden opgezet. Indien sprake is van uitlokking, dan kan het recht op een eerlijk proces in het geding komen.

Het uitlokverbod speelt een grote rol bij de inzet van de lokpuber. In het *Bannikova/Rusland*-arrest heeft het EHRM getracht door middel van de materiële en formele toets het kader van onrechtmatige uitlokking uiteen te zetten.¹⁰⁰ De materiële toets bepaalt of een strafbaar feit ook zou zijn gepleegd, zonder interventie (op undercover basis). Ook speelt ‘essentieel passief’ optreden een grote rol, zoals in het *Teixeira/Portugal*-arrest naar voren is gekomen.¹⁰¹ De formele toets gaat over de wijze waarop de nationale rechter omgaat met een verweer over uitlokking. Transparantie over de methode waarop de undercoveroperatie is uitgevoerd, wordt door de formele toets gewaarborgd. Het EHRM verbindt rechtsgevolgen aan het schenden van artikel 6 EVRM. Volgens het EHRM is aan de formele toets voldaan als de zorgvuldigheidseisen ‘adversarial, thorough, comprehensive and conclusive’ zijn vervuld. In het volgende hoofdstuk zal het uitlokverbod van de Hoge Raad behandeld worden.

---

⁹⁸ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, par. 57, NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*).

⁹⁹ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, par. 60, NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*).

¹⁰⁰ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*).

¹⁰¹ EHRM 9 juni 1998, ECLI:NL:XX:1998:AD4193, NJB 1998, 30 (*Teixeira de Castro/Portugal*).

4. Visie van de Hoge Raad op het uitlokverbod

4.1 Inleiding

Dit hoofdstuk gaat in op de wijze waarop uitlokking in de Nederlandse rechtspraak is weergegeven. Tevens worden andere vormen van lokmiddelen besproken om na te gaan of er gelijkenissen zijn in de criteria van het Nederlandse uitlokverbod bij verschillende lokmiddelen. Met deze mogelijke gelijkenissen kan beter worden bepaald wanneer een lokmiddel gerechtvaardigd is ingezet, waardoor niet in strijd is gehandeld met artikel 6 EVRM.

4.2 Tallon-criterium

Zoals in het vorige hoofdstuk naar voren is gekomen, toetst het EHRM aan de hand van een materiële en formele toets of het uitlokken is toegestaan of niet. De Hoge Raad heeft het vraagstuk omtrent uitlokking voor zich gekregen in het *Tallon*-arrest.¹⁰²

In deze zaak sloot Tallon (een bekende drugsdealer) een deal met twee undercoveragenten van de Drug Enforcement Administration (DEA) die in het Amsterdamse drugsmilieu hadden geïnfiltrerd.¹⁰³ De undercoveragenten deden zich voor als (mede-) criminelen en -handelaren en werkten samen met de politie en officier van justitie om een of meerdere verdachten aan te houden wegens drugshandel. Tallon werd op 9 mei 1978 aangehouden met een tas waar een halve kilo cocaïne in zat. Het verweer van Tallon was dat hij door de agenten was overgehaald om cocaïne te regelen via een drugshandelaar, nu hij de drugs niet zelf in zijn bezit had. De rechtbank en het hof in Amsterdam aanvaardde het undercover handelen van de opsporingsambtenaren, waarbij zij zich voordeden als drugsgebruikers. De procureur-generaal en de verdediging gingen tegen de uitspraak van de rechtbank en Hof in cassatie, omdat de verdediging ervan uitging dat de undercoveragenten de situatie met betrekking tot de drugshandel hadden uitgelokt. Echter, de Hoge Raad verwierp de cassatiemiddelen. De Hoge Raad diende namelijk te oordelen of de opsporingsambtenaren onrechtmatig hadden gehandeld tegen de verdachte.¹⁰⁴ Specifieker werd de vraag gesteld of de verdachte de strafbare feiten heeft begaan door uitlokking van het handelen van de undercoveragenten. De Hoge Raad oordeelde dat de verdachte de strafbare feiten ook zou hebben uitgevoerd zonder de handelingen van undercoveragenten.¹⁰⁵ De bestaande opzet van het strafbare feit zou slechts zichtbaar zijn gemaakt door het handelen van de undercoveragenten. Om duidelijkheid te

---

¹⁰² HR 4 december 1979, ECLI:NL:PHR:1979:AB7429, *NJ* 1980, 356, m.nt. Th.W. van Veen.

¹⁰³ HR 4 december 1979, ECLI:NL:PHR:1979:AB7429, *NJ* 1980, 356, m.nt. Th.W. van Veen.

¹⁰⁴ HR 4 december 1979, ECLI:NL:PHR:1979:AB7429, par. 2, *NJ* 1980, 356, m.nt. Th.W. van Veen.

¹⁰⁵ HR 4 december 1979, ECLI:NL:PHR:1979:AB7429, *NJ* 1980, 356, m.nt. Th.W. van Veen.

verschaffen en om te bepalen of het handelen van de undercoveragenten uitlokken betrof, heeft de Hoge Raad hiertoe een criterium opgesteld en is zij gekomen tot het welbekende Tallon-criterium: *“Er is sprake van ontoelaatbare uitlokking indien het ingezette opsporingsmiddel de potentiële dader tot andere handelingen heeft gebracht dan die waarop zijn opzet reeds was gericht.”*¹⁰⁶

Door het Tallon-criterium is het instigatieverbod, oftewel het verbod op bepaalde vormen van uitlokking, ontstaan. Het criterium bevat twee elementen: een subjectief en een objectief element.¹⁰⁷ Het subjectieve element richt zich op de opzet van een betrokkene: was er sprake van predispositie bij de betrokkene? Daarmee wordt bedoeld dat de betrokkene zijn opzet, voorafgaand aan de uitlokking, wel of niet had gericht op het plegen van een strafbaar feit. Het objectieve element gaat in op het optreden van de bevoegde autoriteiten. Het optreden mag namelijk niet te actief zijn; de autoriteiten mogen een betrokkene niet overhalen tot het plegen van een strafbaar feit. Indien sprake is van te actief handelen, dan kan sprake zijn van uitlokken. Daarom moet worden gekeken naar de aard en de intensiteit van het handelen.¹⁰⁸ Bij intensiteit gaat het erom of de autoriteiten niet te veel druk op de betrokkene hebben gezet, waardoor hij wordt aangezet tot het plegen van een strafbaar feit. De betrokkene moet zelf de intentie en de aanzet hebben, anders kan van uitlokking gesproken worden.

Bij beschouwing van deze twee elementen, lijkt de Nederlandse rechtspraak de voorkeur te hebben voor het subjectieve element, omdat de focus bij de opzet van de verdachte ligt. De voorkeur van het EHRM, en daarmee de Europese rechtspraak, lijkt meer bij de objectieve benadering te liggen. Het EHRM kijkt hier voornamelijk naar het handelen van de autoriteiten. Wel dient eerst te worden gekeken of bij de betrokkene bij het plegen van het misdrijf reeds predispositie bestond of dat er sprake was van ‘objectieve verdenking’.

4.3 Tallon-criterium in de wet

In de Nederlandse wetgeving over bijzondere opsporingsbevoegdheden wordt het Tallon-criterium toegepast op alle vormen van infiltratie, pseudokoop en -dienstverlening¹⁰⁹.¹¹⁰ Met de

---

¹⁰⁶ HR 4 december 1979, ECLI:NL:PHR:1979:AB7429, NJ 1980, 356, m.nt. Th.W. van Veen.

¹⁰⁷ HR 26 september 2000, ECLI:NL:PHR:2000:AA7233 (concl. A-G Jörg), NJ 2000, 739. A-G Jörg stelt hierover bij punt 11: “...het Tallon-criterium (of, anders gesteld: de vraag 124 hoe de pseudokoop tot stand is gekomen) lijkt drie elementen te bevatten: een subjectief element waarbij het gaat om het opzet van de verdachte; een objectief element waarbij het gaat om de vraag naar het optreden van de pseudokoper; en een temporeel element, deels samenvallend met het subjectieve element, en waarbij het gaat om het vaststellen van de wilshoud van de verdachte ex ante.”

¹⁰⁸ Concl. A-G N. Jörg, ECLI:NL:PHR:2000:AA7233, bij HR 26 september 2000, NJ 2000, 739.

¹⁰⁹ Artikel 126q WvSv.

¹¹⁰ Corstens 2014, p. 470.

invoering van de Wet bijzondere opsporingsbevoegdheden (Wet BOB) op 1 februari 2010 is het Tallon-criterium ook te vinden in de specifieke artikelen van de predispositie van de verdachte.¹¹¹ Naast het door de Hoge Raad bepaalde Tallon-criterium zijn er ook ongeschreven beginselen van een goede procesorde die binnen de rechtspraak gebruikt worden, omdat deze beginselen als basis dienen. Deze beginselen dienen binnen de rechtspraak door rechters worden gerespecteerd en toegepast, om het recht van rechtszekerheid te kunnen waarborgen. Indien dat niet het geval is, dan kan dat leiden tot een beslissing tot niet-vervolgning op grond van artikel 247 WvSv. Voorbeelden van enkele ongeschreven beginselen van een goede procesorde zijn: het proportionaliteitsbeginsel (de opgelegde maatregel dient in verhouding te zijn met het gepleegde feit wat iemand begaan heeft), het subsidiariteitsbeginsel (de minst zware maatregel dient te worden opgelegd) en détournement de pouvoir (bestuursorgaan mag geen misbruik van zijn bevoegdheid maken).¹¹²

Naast het Europese en Nederlandse toetsingskader dienen het Tallon-criterium en de ongeschreven beginselen van een goede procesorde tevens van de opsporingsfase te worden geborgd.¹¹³ Indien bewijs tijdens een zitting onrechtmatig is verkregen, wat in strijd is met de beginselen van een goede procesorde of overige regels, dan kan het OM in de vervolging niet-ontvankelijk worden verklaard op grond van artikel 247 sub c WvSv.¹¹⁴ Elk toegestaan politieoptreden en de rechtmatigheid van de vervolging die daaruit volgt, hangt van omstandigheden af waar de verdachte geen invloed op heeft.¹¹⁵ Of het politieoptreden is toegestaan, hangt onder meer af van de controleerbaarheid van het politieoptreden, de ernst van de criminaliteit en de vraag of er nog resultaat is te verwachten van de gebruikelijke opsporingsmiddelen.¹¹⁶ In alle gevallen is het uitgangspunt dat de politie geen initiatief bij de verdachte naar boven heeft gehaald, waardoor de verdachte op een andere wijze zou kunnen handelen dan waar in eerste instantie zijn opzet op was gericht.¹¹⁷ Daarbij moet worden gedacht aan de situatie in het Tallon-arrest. Indien de agenten Tallon hadden uitgelokt door te zeggen: ‘kan je drugs voor ons regelen?’ en Tallon in eerste instantie had geweigerd, waarop de agenten hem onder druk hadden gezet, dan was er sprake van uitlokking; er is dan geen sprake van eigen initiatief bij de verdachte. Daarnaast mag het politieoptreden de beginselen van proportionaliteit

---

¹¹¹ Het gaat in dit geval om de artt. 126h lid 2, 126i lid 2, 126p lid 2, 126q lid 2, 126w lid 3, 126x lid 3, 126z lid 3, 126zd, 126ze, 126te en 126zu.

¹¹² Corstens 2014, p. 57-61.

¹¹³ Van Kempen, *DD* 2018/8, p. 8.

¹¹⁴ HR 29 mei 1979, ECLI:NL:PHR:1979:AC6604, m.nt. Van Veen.

¹¹⁵ Rb. Amsterdam 22 maart 1978, ECLI:NL:RBAMS:1978:AC6223, *NJ* 1978, 650. Zie ook: Rb. Amsterdam 20 september 1978 ECLI:NL:RBAMS:1978:AC6350, *NJ* 1978, 651.

¹¹⁶ HR 29 mei 1979, ECLI:NL:PHR:1979:AC6604, m.nt. Van Veen, onder 1B.

¹¹⁷ HR 29 mei 1979, ECLI:NL:PHR:1979:AC6604, m.nt. Van Veen, onder 1B.

en subsidiariteit niet schenden.¹¹⁸ Een voorbeeld hiervan is dat een agent iemand staande houdt, waarvan de desbetreffende persoon op heterdaad betrapt is voor het stelen van lokfiets.¹¹⁹ De agent mag daarbij geen handelingen gebruiken die niet proportioneel zijn (zoals het neerslaan van de dader) en dient ervoor te zorgen dat het minst ingrijpende middel wordt gebruikt om de dader staande te houden (zoals achter de dader aanrennen in plaats van hem aanrijden met de politiewagen).

4.4 Nederlandse rechtspraak over lokmethoden

De lokpuber, het onderwerp van deze scriptie, is niet het enige lokmiddel dat de Nederlandse autoriteiten inzetten om verschillende strafbare feiten op te sporen. In de afgelopen jaren heeft de politie soortgelijke lok- en opsporingsmiddelen steeds vaker gebruikt, zoals lokfietsen, lokauto's, lok-oma's en lokhomo's. In de rechtspraak is bepaald dat het Tallon-criterium ook op deze opsporingsmethoden van toepassing is.¹²⁰ Daardoor is het een algemeen beginsel en is het geldig, ondanks als de wetgever het niet nodig acht de betreffende opsporingsmethode in de wet te regelen. In tegenstelling tot de (virtuele) lokpuber bestaat voor de inzet van overige lokmiddelen, geen specifieke wettelijke basis. De grondslag voor het inzetten van de overige lokmiddelen komt voort uit de algemene taak van de politie, die is opgenomen in artikel 3 PolW en/of artikel 141 en 142 WvSv.

Bij de inzet van lokmiddelen zoals de lokfiets, maar zeker ook bij de lokpuber, rijst de vraag of er geen sprake is van uitlokking door de politie.¹²¹ Indien sprake is van uitlokking, dan levert dat strijd op met het recht op een eerlijk proces op grond van artikel 6 EVRM. Het Tallon-criterium zegt daar het volgende over: “de verdachte mag niet tot andere handelingen gebracht worden dan waarop zijn opzet van tevoren was gericht.”¹²² De Hoge Raad staat het gebruik van genoemde lokmiddelen toe, als de verdachte door het gebruik van de lokmiddelen niet tot andere handelingen wordt gebracht dan waarop zijn opzet reeds tevoren was gericht en de beginselen van proportionaliteit en subsidiariteit niet worden geschonden.¹²³

---

¹¹⁸ Crowsaw 1999, p. 80.

¹¹⁹ HR 6 juni 2017, ECLI:NL:PHR:2017:831. De politie zet een dergelijke fiets in om fietsendieven op te sporen. De politie zet een lokfiets veelal niet op slot en plaatst deze in een openbare, niet-afgesloten ruimte (zoals een openbare fietsenstalling of naast een supermarkt).

¹²⁰ Concl. A-G G. Knigge bij HR 28 oktober 2008, ECLI:NL:PHR:2008:BE9817, NJ 2009, 224 (*Lokfiets*).

¹²¹ HR 28 oktober 2008, ECLI:NL:HR:2008:BE9817, NJ 2009, 224 (*Lokfiets*).

¹²² EHRM 9 juni 1998, ECLI:NL:XX:1998:AD4193, NJ 2001, 471 m.nt. G. Knigge (*Teixeira de Castro/Portugal*).

¹²³ HR 6 oktober 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI7084, NJ 2009, 503 (*Lokauto*).

4.4.1 (On)toelaatbare lokmethoden

De Hoge Raad heeft in verschillende arresten overwogen dat voorop dient te staan dat het plaatsen van een zogenoemde lokfiets of lokauto door de politie, teneinde de mogelijkheid te hebben om fietsendieven/autodieven/inbrekers op heterdaad te betrappen, op zichzelf niet ongeoorloofd is, ondanks dat dit handelen niet op een specifieke wettelijke regeling gestoeld is.¹²⁴ In de volgende drie arresten worden voorbeelden gegeven van ‘toelaatbare lokmiddelen’.

Het eerste voorbeeld betreft een zaak uit 2014 van het hof Den Haag. In de betreffende zaak ging het om de diefstal van een lokfiets. In de zaak was de lokfiets in een fietsenrek aan de openbare weg van een randstadrailstation geplaatst.¹²⁵ Deze specifieke plek was berucht om het hoge aantal fietsendiefstallen. Het hof sprak uit dat op een foto uit het dossier bleek dat de fiets nogal slordig in het rek stond en daarbij met een wiellengte uitstak. Echter, het hof vond niet dat het totaalbeeld van de stalling niet afweek van de praktijk van een regulier openbare, onbewaakte stalling. Daarop oordeelde het hof dat de verdachte niet tot andere handelingen was gebracht door de politie, dan waarop zijn opzet reeds was gericht, zelfs als daarbij in aanmerking wordt genomen dat de fiets op slot zat.

Het tweede voorbeeld betreft een van de eerste zaken omtrent de lokfiets en komt uit 2007. Deze zaak was voorgekomen bij de rechtbank in Dordrecht. Het betrof hier een niet-afgesloten fiets, die op de stoep tegen een pui in de buurt van een Albert Heijn-winkel was geplaatst.¹²⁶ De rechtbank oordeelde dat de politie niet was afgeweken van haar (primaire) doel waar opsporing voor is bedoeld, namelijk het uitvoeren van onderzoek naar (vermoedelijk) gepleegde strafbare feiten. De fiets was zo neergezet dat dat het opheldering moest verschaffen over de identiteit van de daders die al eerder strafbare feiten hadden gepleegd. In deze zaak ging het niet alleen om het meenemen van de fiets, maar ook om de manier waarop de fiets was geplaatst en om het motief van de daders. De daders hadden namelijk al eerder strafbare feiten gepleegd, waardoor er sprake was van de al aanwezige intentie bij de daders.¹²⁷

Het derde en laatste voorbeeld betreft een zaak van het hof Arnhem.¹²⁸ In deze zaak ging het om een zogenoemde lokagente. De lokagente werd ingezet in een gebied dat bekend stond om een hoog aantal meldingen van aanrandingen. Het doel was de daders van deze aanrandingen op te sporen. Het hof oordeelde in deze zaak dat het gedrag van de lokagente op

---

¹²⁴ Zie bijvoorbeeld HR 28 oktober 2008, ECLI:NL:HR:2008:BE9817, r.o. 23, *NJ* 2009, 224 (*Lokfiets*).

¹²⁵ Hof Den Haag 14 februari 2014, ECLI:NL:GHDHA:2014:3828.

¹²⁶ Rb. Dordrecht 2 januari 2007, ECLI:NL:RBDOR:2007:AZ5422.

¹²⁷ Rb. Dordrecht 2 januari 2007, ECLI:NL:RBDOR:2007:AZ5422.

¹²⁸ Hof Arnhem 29 april 2009, ECLI:NL:GHARN:2009:BI2724.

geen enkele manier zou moeten kunnen worden opgevat als een uitnodiging aan verdachte om een strafbaar feit te plegen, dan wel dat de betreffende lokagente verdachte door haar gedrag zou overhalen tot het plegen van andere strafbaar feit dan waar zijn opzet in eerste instantie op was gericht. Daarnaast overwoog het hof dat de politieagente noch door haar gedrag noch door haar kleding verschillend overkwam dan de gemiddelde vrouw die per fiets onderweg naar huis was en dat in de manier van handelen door de agente niet was te zien, dat zij bijdroeg aan uitlokking tot verkrachting of aanranding.¹²⁹

Naast de lokfiets en lokagente heeft zich ook een situatie afgespeeld met een lokauto. In het *lokauto*-arrest dat zich afspeelde in Groningen, is als criterium bepaald dat de politie met de inzet van een lokauto, de desbetreffende auto niet mag laten verschillen van andere auto's. Daarbij moet worden gedacht aan het niet plaatsen van opvallende, kostbare zaken in de auto, zoals het niet plaatsen van een opvallende lcd-radio-speler maar een standaard radio-cd-speler. Door een lokauto te maken zoals een 'standaard'-auto, lijkt het bij diefstal van de lokauto min of meer toevallig als deze wordt gestolen.¹³⁰

Het arrest uit 2007 geeft een voorbeeld waar sprake was van een ontoelaatbare lokmethode.¹³¹ In deze zaak werd een verdachte, die in het verleden meerdere malen aangehouden was voor het stelen van fiets, door drie agenten op straat gevolgd. Bij een van de achtervolgingen werd door één agent een lokfiets geplaatst bij een Albert Heijn-winkel. De agent zette de fiets bewust niet op slot. Het opvallende aan deze zaak is dat de agent de lokfiets had geplaatst in de directe nabijheid van de locatie waar verdachte op dat moment liep. Daardoor oordeelde de rechter-commissaris dat de aanhouding van verdachte als onrechtmatig moest worden aangemerkt vanwege het meenemen van de lokfiets. Daarbij overwoog de rechter-commissaris dat de lokfiets is neergezet door de agent met de verwachting en jet enkele doel dat de verdachte de fiets zou meenemen.¹³²

De Memorie van Toelichting van de WCCIII merkt op dat de inzet van de lokpuber op basis van de algemene taakstellende bepalingen van opsporingsambtenaren plaatsvindt, hetgeen valt onder de artikelen 3 PolW jo. 126j WvSv.¹³³ Het lijkt erop dat de wetgever aansluit bij de inzet

---

¹²⁹ Hof Arnhem 29 april 2009, ECLI:NL:GHARN:2009:BI2724.

¹³⁰ HR 6 oktober 2009, ECLI:NL:PHR:2009:BI7084, r.o. 16-17, NJ 2009, 503 (*Lokauto*).

¹³¹ Rb. Dordrecht 2 januari 2007, ECLI:NL:RBDOR:2007:AZ5422 NS 2006, 65.

¹³² Voor een overzicht van verschillende uitspraken omtrent lokmethoden in de periode 2006-2009 wordt verwezen naar de conclusie van A-G N. Jörg bij HR 6 oktober 2009, ECLI:NL:PHR:2009:BI7084, NJ 2009, 503 (*Lokauto*).

¹³³ *Kamerstukken II* 2015/16, 34372, nr. 3, p. 72; *Kamerstukken II* 2016/17, 34372, nr. 6, p. 115.

van de lokfiets, die op grond van artikel 3 PolW kan worden neergezet.¹³⁴ Het is echter de vraag of de inzet van de lokpuber hetzelfde is als de inzet van bijvoorbeeld de lokfiets, lok-oma of loktiener. Met de inzet van de lokfiets, lok-oma en loktiener wordt nauwelijks inzicht gegeven in het privéleven van de verdachten en/of derden. Bij de inzet van de lokpuber worden onder andere persoonsgegevens of opnames opgeslagen in de politiesystemen om te kunnen bewijzen of er wel of geen sprake is van *grooming* of webcamseks. Daarbij rijst de vraag of bij een eventuele veroordeling geen sprake is van schending van een eerlijk proces (artikel 6 EVRM) en of artikel 3 PolW voldoende grondslag biedt voor een eerlijk proces. Om die reden is er geen wettelijke grondslag voor het Nederlandse uitlokverbod. De rechter zal altijd per casus moeten toetsen of is voldaan aan het Tallon-criterium en de overige ongeschreven beginselen van een goede procesorde. Elke situatie aangaande de inzet van een lokpuber is uniek en dient ook zo te worden behandeld.

4.5 Tussenconclusie

De visie van de Hoge Raad omtrent het uitlokkingsverbod is in het Tallon-arrest naar voren gekomen. De Hoge Raad diende in het Tallon-arrest te oordelen of opsporingsambtenaren onrechtmatig jegens de verdachte gehandeld hadden. Het oordeel was dat de verdachte de strafbare feiten ook uitgevoerd zou hebben zonder de handelingen van de undercoveragenten. Het bestaande opzet van de verdachte met betrekking tot de strafvorderingen zouden door het handelen van de undercoveragenten, slechts zichtbaar zijn gemaakt. Hierdoor is het befaamde Tallon-criterium tot stand gekomen: “Er is sprake van ontoelaatbare uitlokking, als het ingezette opsporingsmiddel de potentiële dader tot andere handelingen heeft gebracht dan die waarop zijn opzet reeds gericht was.” Het criterium wordt ook wel het instigatieverbod of het verbod op uitlokking genoemd.

Naast de lokpuber maakt de politie gebruik van andere lokmiddelen, waaronder de lokfiets, lok-oma en loktiener.¹³⁵ Bij de inzet van de overige lokmiddelen wordt specifiek gekeken naar de details van het handelen en de uitvoering. De inzet mag niet verschillen van de wijze waarop het in de ‘realiteit’ zou plaatsvinden. De betreffende lokmiddelen zijn minder vergaand dan de lokpuber, omdat nauwelijks geen inzicht wordt gegeven in het privéleven van

---

¹³⁴ HR 28 oktober 2008, ECLI:NL:HR:2008:BE9817, *NJ* 2009, 224 (*Lokfiets*); HR 23 januari 2018, ECLI:NL:HR:2018:62, *NJ* 2018/232, m.nt. J.H.J. Verbaan (*Inzet lokfiets*).

¹³⁵ Er bestaan nog veel meer lokmiddelen. Zie de conclusie van A-G G. Knigge bij HR 28 oktober 2008, ECLI:NL:PHR:2008:BE9817, *NJ* 2009, 224 (*Lokfiets*) voor een tussenstand: ‘Een exercitie op het internet leert dat er thans bestaan de lokfiets, de lokbuggy, de lok(vracht)auto en de lokwoning (...), maar ook de lokoma (...), de loktiener (...), de lokhomo (...), de lokhoer (...), de lokklant (...).’

de verdachte(n) en/of derde(n). Bij de inzet van de lokpuber is dat wel het geval, omdat bijvoorbeeld persoonsgegevens of opnames worden opgeslagen in de politiesystemen om te kunnen bewijzen of er bijvoorbeeld wel of geen sprake is van *grooming*. In het geval van de lokpuber rijst de vraag of bij een eventuele veroordeling sprake is van schending van een eerlijk proces volgens artikel 6 EVRM en of artikel 3 PolW voldoende grondslag biedt. Om te kunnen spreken van uitlokking, moet dus per casus worden gekeken naar de specifieke details, het Tallon-criterium en de overige ongeschreven beginselen van een goede procesorde. De details zijn doorslaggevend om na te kunnen gaan of een potentiële dader tot andere handelingen is gebracht of niet. Het is namelijk niet altijd heel duidelijk of deze - dunne - grens is overschreden.

5. Toetsing van de lokpuber aan artikel 6 EVRM

5.1 Inleiding

Dit hoofdstuk gaat in op de toetsing van de inzet van de lokpuber aan artikel 6 EVRM, waarvoor het EHRM een toetsingskader voor het uitlokverbod heeft opgesteld. Uit de toetsing moet blijken of de inzet van de lokpuber is toegestaan op basis van het Europese of Nederlandse criterium van het uitlokverbod of dat het mogelijk helemaal niet is toegestaan op grond van artikel 6 EVRM. Tevens worden verschillende casussen behandeld, waarin een lokpuber is ingezet. Deze casussen geven een beter beeld van wanneer uitlokking wel en wanneer niet toelaatbaar wordt geacht.

5.2 Materiële toets

Bij het vaststellen van het toetsingskader voor het uitlokverbod heeft het EHRM bepaald dat een materiële en formele toets moet plaatsvinden om te kunnen spreken van toegestane uitlokking.¹³⁶ Bij de materiële toets wordt gekeken naar de opzet van de verdachte en bij de formele toets wordt gekeken naar het uitlokkingsverweer van de autoriteiten.

5.2.1 Grondslag van de lokpuber

Lokpuber versus overige lokmiddelen

In de Memorie van toelichting van de WCCIII bij het wetsvoorstel waarin artikel 248e WvSr wordt aangepast, staat dat de grondslag voor de inzet van onder andere de lokpuber, voortkomt uit de algemene taak van de politie die is opgenomen in artikel 3 PolW en/of artikel 141 en 142 WvSv.¹³⁷ In het vorige hoofdstuk zijn andere lokmiddelen, die ook onder 3 PolW vallen, behandeld. Daarbij is gekeken naar de toelaatbaarheid van die lokmethoden. De vraag die daarbij moet worden beantwoord, is of de inzet van de lokpuber toelaatbaar is in de zin van artikel 3 PolW en dat het geen zelfstandige strafbaarstelling in dit vorm van een wetsartikel nodig heeft. Artikel 3 PolW biedt namelijk alleen de mogelijkheid om opsporingshandelingen te verrichten waarbij deze handelingen niet te ingrijpend zijn in iemands' leven. Eveneens mag de desbetreffende persoon niet worden geschaad in zijn mensenrechten (zoals artikel 6 EVRM).

---

¹³⁶ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*).

¹³⁷ In die zin, dat uit de Memorie van Toelichting in ieder geval niet blijkt dat de minister voornemens is een specifieke wettelijke opsporingsbevoegdheid voor de inzet van de lokpuber te creëren. Dit was ook al het geval ten tijde van het 'lokpuber-experiment'.

Met de inzet van de lokfiets, lok-oma en loktiener wordt nauwelijks inzicht gegeven in het privéleven van de verdachten en/of derden. Bij de inzet van de lokpuber worden onder andere persoonsgegevens of opnames opgeslagen in de politiesystemen. Daarbij rijst de vraag of bij een eventuele veroordeling geen sprake is van schending van een eerlijk proces (artikel 6 EVRM) en of artikel 3 PolW voldoende grondslag biedt voor het opslaan van dergelijke gegevens en opnames. Bij de opsporingshandelingen dienen ‘toelaatbare opsporingsmethoden’ te zijn, zoals het begeleiden van een informant die niet-stelselmatig informatie over een persoon inwint, de niet-stelselmatige observatie of het surfen op openbare internetsites.¹³⁸ Bij de ‘toelaatbare opsporingsmethode’ gaat het om een kortdurende, niet-ingrijpende methode. Opvallend voor bijzondere opsporingsbevoegdheden, zoals undercoveroperaties en pseudokoop, is dat deze tijdens een undercoveroperatie een inbreuk (kunnen) maken op het eerlijk proces tegen de betreffende persoon/personen (artikel 6 EVRM). De verdachte kan namelijk worden uitgelokt tot het plegen van een strafbaar feit, waarop zijn intentie niet was gericht.

Naar mijn mening gaat de inzet van de lokpuber verder dan de overige lokmiddelen zoals de lokfiets, lok-oma, of, lokauto. Bij het inzetten van een lokpuber betreft het meer handelingen dan alleen het uitkijken op een lokmiddel (zoals de lokfiets) en ingrijpen wanneer wordt ingegaan op het lokmiddel. In het geval van een lokpuber dient een undercoveragent een account aan te maken en zich op het account voor te doen als minderjarige. Vervolgens heeft deze een lange tijd meerdere gesprekken met de verdachte, die het gesprek zelf heeft geïnitieerd, waarbij de gesprekken leiden tot een voorstel voor een fysieke ontmoeting om ontucht met een minderjarige te plegen. Pas wanneer al deze handelingen zorgvuldig zijn gevolgd, dan kan het bewijs worden gebruikt tegen het strafbare feit *grooming*. Het delict *grooming*, is, zoals in hoofdstuk 2 naar voren is gekomen, een behoorlijk gecompliceerd strafbaar feit. Er zijn verschillende ‘elementen’ nodig, voordat kan worden gesproken van een strafbare gedraging in de zin van artikel 248e WvSr: tijdens het chatten met de verdachte dient duidelijk te worden dat de verdachte wil afspreken met de minderjarige en daarbij een fysieke ontmoeting voorstelt om ontuchtige handelingen te plegen, de verdachte dient de ontmoeting zelf voor te stellen en er moet ‘enige handeling’ worden verricht om de ontmoeting te verwezenlijken, zoals het voorzien routebeschrijving naar de desbetreffende plek.¹³⁹ Meerdere en verschillende gesprekken zijn nodig tussen de ingezette lokpuber en de (potentiële) *groomer* om de gedragingen bij een rechter aan te kunnen tonen. In het ‘lokpuber-experiment’ is dat ook naar

---

¹³⁸ Nieuwenhuis 2009, p. 18.

¹³⁹ *Kamerstukken II* 2008/09, 31810, nr. 3, p. 7.

voren gekomen: pas na verscheidene gesprekken was sprake van een strafbare gedraging en kon tot aanhouding worden overgegaan.¹⁴⁰

Separaat van de problemen die *grooming* oplevert, en daarmee de inzet van de lokpuber, worden de overige lokmiddelen slechts gebruikt op plaatsen waar al specifieke situaties van criminaliteit herhaaldelijk voorkomen, zoals in een specifieke buurt waar veel aangiftes van autodiefstal zijn, waar vervolgens een lokauto wordt ingezet om de desbetreffende dader(s) te achterhalen. In het geval een lokpuber wordt ingezet op bijvoorbeeld een chatsite, dan dient voorafgaand aan het inzetten van de lokpuber bij de politie bekend te zijn dat de desbetreffende chatsite wordt gebruikt door volwassenen om te *groomen*. Bij het eerder aangehaalde ‘lokpuber-experiment’ was daar in ieder geval geen sprake van.¹⁴¹ Bij de inzet van een lokpuber lijkt het eerder te gaan om een undercoveroperatie dan om een situatie waarin een lokauto wordt ingezet: er wordt namelijk niet passief gehandeld, maar er wordt actief gehandeld. Zo wordt een account aangemaakt, worden gesprekken gevoerd en wordt aan beide kanten gesproken over specifieke dingen (ontmoeting, ontuchtige handelingen, etc.). De (potentiële) *groomer* moet namelijk wel de indruk hebben dat hij het gesprek voert met een minderjarige. Uit de gevoerde gesprekken komt een volledig beeld van de specifieke aspecten van het leven van de verdachte naar voren, zoals de seksuele verlangens die hij heeft. Dergelijke aspecten komen bij de inzet van bijvoorbeeld de lokfiets/auto niet naar voren en zijn daar ook niet voor bedoeld.

Inzet lokpuber verenigbaar met artikel 126h WvSr

Indien de handelingen niet duidelijk vanuit de *groomer* komen, dan kan strijd ontstaan met het recht op eerlijk proces (artikel 6 EVRM). De strafbare handelingen moeten namelijk vanuit de verdachte zelf komen; hij mag daar niet toe worden opgezet. Het eigen handelen zonder inmenging van de politie is daar uitermate van belang, zo blijkt ook uit *Teixeira/Portugal*-arrest en het *Bannikova/Rusland*-arrest.¹⁴²

Zoals is gebleken in de vorige paragrafen, gaat de inzet van de lokpuber verder dan de overige lokmiddelen en levert het een strijd (of kan het een strijd opleveren) met artikel 6 EVRM. Het EHRM en de Nederlandse rechtspraak hebben een heersende opvatting over de inzet van de lokpuber. Volgens het EHRM en de Nederlandse rechter biedt alleen algemene opsporingsbevoegdheid onvoldoende dekking.

---

¹⁴⁰ Zie Rb. Den Haag 14 september 2012, ECLI:NL:RBSGR:2012:BX8188; Hof Den Haag, 25 juni 2013, ECLI:NL:GHDHA:2013:2302.

¹⁴¹ Zie in dit verband ook: Smeets, *Strafblad* 2013/4, p. 337.

¹⁴² EHRM 9 juni 1998, ECLI:NL:XX:1998:AD4193, *NJB* 1998, 30 (*Teixeira de Castro/Portugal*), p. 1355; EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, *NJ* 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*).

Infiltratie op grond van artikel 126h WvSv kan een specifieke wettelijke basis bieden als bijzonder opsporingsmiddel. Infiltratie en de inzet van de lokpuber hebben overeenkomsten, want in beide situaties wordt met undercoveroperaties gewerkt. Echter, het inzetten van de lokpuber op grond van infiltratie (zoals vastgesteld in artikel 126h WvSv) lijkt niet voldoende. Infiltratie wordt namelijk ingezet om te kunnen infiltreren in een groep, waarvan wordt vermoed dat in de desbetreffende groep misdrijven worden beraamd of gepleegd. Bij infiltratie is altijd sprake van het infiltreren in een groep.¹⁴³ Voor de inzet van de lokpuber is dat meestal niet aan de orde. Dit kan zich echter wel voordoen in een situatie waarin een undercoveragent infiltreert in een (eventueel digitale) groep, waarvan wordt vermoed dat in de groep regelmatig uitwisseling plaatsvindt van kinderpornografie en een of meerdere leden zich daarbij schuldig kunnen hebben gemaakt aan het strafbaar delict *grooming*. Daardoor kan de inzet van de lokpuber mogelijk worden ingezet op grond van artikel 126h en 126j WvSv. Echter dient wel gekeken te worden naar artikel 126h WvSv om te kunnen nagaan of de opgenomen bevoegdheid ook van toepassing kan zijn op individuen en niet alleen op basis van groepen ingezet kan worden. Anders dient een wijziging op het artikel of een nieuw artikel in het leven geroepen te worden om infiltratie op individueel niveau mogelijk te maken.

Afwezigheid wettelijke grondslag

In de vorige paragrafen is naar voren gekomen dat de inzet van de lokpuber niet op grond van de algemene opsporingsbevoegdheid (art. 3 PolW) en niet op grond van infiltratie (art. 126h WvSv) kan plaatsvinden. Om de inzet van de lokpuber te rechtvaardigen, dient een nieuwe, specifieke wettelijke grondslag te worden gecreëerd. Volgens het *Teixeiro/Portugal*-arrest betekent het ontbreken van een specifieke wettelijke grondslag dat niet kan worden voldaan aan de eisen die het EHRM heeft gesteld voor de rechtmatige inzet van een lokpuber bij een undercoveroperatie.¹⁴⁴ Zoals in hoofdstuk 3 uiteen is gezet, is een formele grondslag een vereiste als één van de strafvorderlijke waarborgen die door het EHRM zijn bepaald. De procedure dient in dat geval voorzienbaar en helder te zijn en de undercoveroperatie zou onder rechterlijk toezicht moeten staan. Met de juiste procedures en voldoende waarborgen wordt ook toezicht van een officier van justitie toelaatbaar geacht.¹⁴⁵ Deelname van autoriteiten kan niet

---

¹⁴³ Blom, in: *T&C Strafrecht* 2014, art. 126h WvSv, punt 4.

¹⁴⁴ EHRM 9 juni 1998, ECLI:NL:XX:1998:AD4193, *NJB* 1998, 30 (*Teixeira de Castro/Portugal*).

¹⁴⁵ EHRM 4 november 2010 ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, r.o. 49 en 50, *NJ* 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*).

worden gebaseerd op een ‘simpele administratieve beslissing’ door het uitvoerend orgaan.¹⁴⁶ De officier van justitie (of de r-c) hoeft bij basering van de inzet van de lokpuber op grond van een algemene opsporingsbevoegdheid, van tevoren geen formele machtiging af te geven.

Gezien het bovenstaande is het waarschijnlijk dat het EHRM en de nationale rechter de inzet van de lokpuber via de algemene opsporingsbevoegdheid, als onvoldoende achten. De inzet zou namelijk niet alleen in strijd zijn met de vereisten die het EHRM aan een undercoveroperatie stelt, maar zou ook artikel 6 EVRM schenden. De waarborgen en vereisten van het EHRM en de nationale rechter worden niet volledig gedekt als wordt uitgegaan van een algemene opsporingsbevoegdheid.

---

¹⁴⁶ Zie de noot van Ölcer bij EHRM 26 oktober 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:1026JUD005969600, *NJB* 2007, 74 (*Khudobin/Rusland*), *NJCM-Bulletin* 2007, p. 676-686, m.nt. F.P. Ölcer (Rechterlijke toetsing van rechtmatigheid bewijsvergaring; eerlijkheid van het bewijsgebruik).

6. Conclusie

In deze conclusie wordt antwoord gegeven op de centrale vraag:

Is artikel 248e WvSr, waarin het mogelijk is gemaakt om een lokpuber in te zetten om groomers op te sporen, in strijd met het uitlokverbod van artikel 6 EVRM?

Allereerst is duidelijk geworden dat een lokpuber wordt ingezet om het strafbaar feit van *grooming* tegen te gaan. De doelstelling van de strafbaarstelling van *grooming* is bedoeld om minderjarigen te beschermen tegen seksueel misbruik.¹⁴⁷ De uitbreiding op artikel 248e WvSr zorgt nu voor meer bescherming van opsporingsambtenaren in het verleggen van hun opsporingsmethoden, in plaats van de bescherming van minderjarigen tegen seksueel misbruik. Tevens geven meerdere auteurs en organisaties aan dat het ook niet helpt om de uitbreiding van artikel 248e WvSr niet in het WvSv, maar in het WvSr op te nemen.¹⁴⁸ Het WvSv ziet namelijk toe op het uitbreiden en creëren van nieuwe opsporingsmiddelen. De doelstelling van *grooming* ligt hierdoor niet op bescherming van minderjarigen tegen seksueel misbruik, maar op de opsporingsbevoegdheid om kindermisbruikers op te sporen.

Opsporing dient zorgvuldig tot stand te komen. In hoofdstuk 3 is het recht op een eerlijk proces op grond van artikel 6 EVRM nader uitgelicht. Artikel 6 EVRM heeft niet expliciet een uitlokverbod opgenomen en gaat voornamelijk over de procedure van het eerlijk verlopen van een (straf)rechtszaak. Om af te bakenen wat toegestaan is bij opsporing heeft het EHRM in het *Bannikova/Rusland*-arrest getracht om het kader van onrechtmatige uitlokking uiteen te zetten, door middel van de materiële en formele toets.¹⁴⁹ De materiële toets bepaalt of een strafbaar feit ook zou zijn gepleegd, zonder interventie van de autoriteiten. De formele toets gaat over de wijze waarop de nationale rechter omgaat met een verweer over uitlokking. Uit de toetsen moet blijken of de autoriteiten de strafbare gedragingen van de verdachte hebben uitgelokt.

Hoofdstuk 4 behandelt de visie van de Hoge Raad in het Tallon-arrest omtrent het uitlokkingsverbod. In dit arrest is het befaamde Tallon-criterium tot stand gekomen: *“Er is sprake van ontoelaatbare uitlokking indien het ingezette opsporingsmiddel de potentiële dader tot andere handelingen heeft gebracht dan die waarop zijn opzet reeds was gericht.”*¹⁵⁰ Het criterium wordt ook wel het instigatieverbod of het verbod op uitlokking genoemd. De politie

---

¹⁴⁷ *Kamerstukken II* 2015/16, 34372, nr. 3, p. 83.

¹⁴⁸ Grijsen, Polman & De Lange, *Strafblad* 2017/4. Zie ook: NOvA, 2014.

¹⁴⁹ EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, NJ 2011, 176 (*Bannikova/Rusland*).

¹⁵⁰ HR 4 december 1979, ECLI:NL:PHR:1979:AB7429, NJ 1980, 356, m.nt. Th.W. van Veen.

gebruikt naast de inzet van de lokpuber ook andere lokmiddelen, waaronder de lokfiets, lokoma en loktiener.¹⁵¹ Bij de inzet van de overige lokmiddelen wordt specifiek gekeken naar de details van het handelen en de uitvoering. De inzet van de lokmiddelen mag niet verschillen van de wijze waarop het in de ‘realiteit’ zou plaatsvinden. Bij de inzet van de lokpuber moet voornamelijk gekeken worden of sprake kan zijn van schending van een eerlijk proces op grond artikel 6 EVRM en daarnaast dient gekeken te worden of artikel 3 PolW voldoende grondslag biedt bij een eventuele veroordeling. Per casus moet naar de specifieke details, het Tallon-criterium en de overige ongeschreven beginselen van een goede procesorde (proportionaliteitsbeginsel, subsidiariteitsbeginsel en détournement de pouvoir) gekeken worden. De specifieke details van de casus zijn doorslaggevend, om na te kunnen gaan of de dader tot andere handelingen is gebracht dan waarop zijn opzet gericht was. Het is niet altijd in één oogopslag te zien of de grens van uitlokking is overschreden.

In hoofdstuk 5 wordt de inzet van de lokpuber aan artikel 6 EVRM getoetst. Hieruit is gebleken dat de inzet van de lokpuber niet alleen in strijd kan zijn met de vereisten die het EHRM aan een undercoveroperatie heeft gesteld, maar het kan ook het eerlijk proces op grond van artikel 6 EVRM schenden. Wanneer wordt uitgegaan van een algemene opsporingsbevoegdheid, zoals neergelegd in artikel 3 PolW of artikel 126h en 126j WvSv, dan worden de waarborgen en vereisten van het EHRM en de Nederlandse rechter niet volledig gedekt.

Op basis van de voorgaande bevindingen, kan antwoord worden gegeven op de centrale vraag. Geconcludeerd wordt dat de toetsing van de inzet van de lokpuber aan artikel 6 EVRM niet heeft geleid tot een eenduidig antwoord. Uit dit onderzoek blijkt dat artikel 248e WvSr, waarin het mogelijk is gemaakt om een lokpuber in te zetten om *groomers* op te sporen, niet altijd in strijd is met artikel 6 EVRM. Per casus dienen de materiële en formele toets toegepast te worden en aan de hand van casus-specifieke details kan de rechter bepalen of sprake is van schending van artikel 6 EVRM bij de inzet van een lokpuber. Mijns inziens dient ook nog gekeken te worden naar artikel 126h WvSv om te kunnen nagaan of infiltratie, zoals het nu opgenomen is, voldoende draagkracht biedt om infiltratie op individueel niveau mogelijk te maken. Indien een wijziging of uitbreiding van artikel 126h WvSv niet voldoende dekking biedt, dient een nieuw

---

¹⁵¹ Er bestaan nog veel meer lokmiddelen. Zie de conclusie van A-G G. Knigge bij HR 28 oktober 2008, ECLI:NL:PHR:2008:BE9817, *NJ* 2009, 224 (*Lokfiets*) voor een tussenstand: ‘Een exercitie op het internet leert dat er thans bestaan de lokfiets, de lokbuggy, de lok(vracht)auto en de lokwoning (...), maar ook de lokoma (...), de loktiener (...), de lokhomo (...), de lokhoer (...), de lokklant (...).’

artikel in het leven geroepen te worden waardoor infiltratie op individueel niveau wel mogelijk is en daarmee de strafbaarstelling van *grooming* ook in het WvSv wordt gewaarborgd.

Literatuur- en jurisprudentielijst

Geraadpleegde literatuur

Blom, in: *T&C Strafrecht 2014*

T. Blom, commentaar op artikel 126h WvSv, in: C.P.M. Cleiren e.a. (red). *Tekst en Commentaar Strafrecht*, 10^e druk, Deventer: Kluwer 2014.

Corstens 2014

G.J.M. Corstens, *Het Nederlandse strafprocesrecht*, 8^e druk, Deventer: Kluwer 2014.

Crawshaw 1999

Crawshaw 1999 Crawshaw, R., *International standards on the right to life and the use of force by police* in: *The International Journal of Human Rights*, Vol. 3(4), p. 67-91

Grijsen, Polman & De Lange, *Strafblad 2017/4*

C. Grijsen, B.J. Polman & A. De Lange, 'De uitbreiding van de strafbaarstelling van grooming met de inzet van de lokpuber tot doel', *Strafblad 2017*, p. 385.

Van Kempen 2008

P.H.P.H.M.C. van Kempen, *Repressie door mensenrechten. Over positieve verplichtingen tot aanwending van strafrecht ter bescherming van fundamentele rechten*, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2008.

Van Kempen, *DD 2018/8*

P.H.P.H.M.C. van Kempen, 'Subsidiariteit, proportionaliteit en doelbinding als algemene beginselen: codificatie graag, maar meer volledig', *DD 2018/8*.

Kool 1999

R.S.B. Kool, *De strafwaardigheid van seksueel misbruik*, Arnhem: Gouda Quint 1999.

Kool, DD 2010/80

R.S.B. Kool, 'Better safe, than sorry? Over de legitimiteit van strafbaarstelling van seksueel corrumpen van minderjarigen en grooming', *DD* 2010/80, p. 1264-1294.

Lindenberg, DD 2016/4

K. Lindenberg, 'De strafbaarheid van seksueel getint communiceren met minderjarigen in woord of geschrift: over sexting, poging tot grooming en andere toenaderingen', *DD* 2016/4.

Vande Lanotte & Haeck 2004

Vande Lanotte & Haeck (red.) 2004a J. Vandelanotte & Y. Haeck (red), *Handboek EVRM, Deel 2 – Artikelsgewijze commentaar, Volume I*, Antwerpen – Oxford: Intersentia 2004

Lindenberg & Van Dijk 2016

K. Lindenberg & A.A. van Dijk, *Herziening van de Zedendelicten?* (WODC Rapport 2392a), Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, Faculteit rechtsgeleerdheid, 2016.

Lodder, IR 2015/2

A.R. Lodder, 'Grooming: over meerderjarigen die internet en jeugdigen misbruiken', *Tijdschrift voor Internetrecht* 2015/2, juli 2015, p. 56-62.

Nicolai, MGv 1990/9

N.J. Nicolai, 'Seksueel misbruik en psychiatrische stoornissen', *Maandblad Geestelijke volksgezondheid* 1990/9, p. 908-923.

Nieuwenhuis 2009

M. Nieuwenhuis, *Handboek voor de opsporingspraktijk - deel I*, Den Haag: Sdu Uitgevers 2009.

NOvA 2014

Nederlandse Orde van Advocaten, 'Wetgevingsadvies: Aanvullende consultatie van conceptwetsvoorstel Computercriminaliteit III (augustus 2014)', Advocatenorde.nl, 28 augustus 2014.

Ölçer, *Computerrecht* 2014/3

F.P. Ölçer, 'De lokmethode bij de opsporing van grooming', *Computerrecht* 2014/3.

Smeets, *Strafblad* 2013/4

S.F.J. Smeets, 'De "lokpuber": een mislukt experiment', *Strafblad* 2013/4, p. 336-337.

Ten Voorde 2016

J.M. ten Voorde, 'Strafbaarstelling van nieuwe vormen van ongewenste seksuele gedragingen in Nederlandse zedenwetgeving', in: *Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland – Preadviezen, Noodtoestand in het publiekrecht. Strafbaarstelling van nieuwe vormen van ongewenste seksuele gedragingen. Schadebegroting en tijdsverloop*, Den Haag: Boom Juridisch 2016, p. 191-256.

Ten Voorde 2017

J.M. ten Voorde, 'Schade in de virtuele wereld: de casus virtuele grooming', *Netherlands Journal of Legal Philosophy* 2017, issue 2, doi: 10.5553/NJLP/221307132017046002005.

Zanetti, *Proces* 2009/88

V. Zanetti, 'De digitale loverboy', *Proces* 2009/88, afl. 5, p. 280-292.

Jurisprudentielijst

Europese Hof voor de Rechten van de Mens

EHRM 9 juni 1998, ECLI:NL:XX:1998:AD4193, *NJB* 1998, 30.

EHRM 9 juni 1998, ECLI:NL:XX:1998:AD4193, *NJ* 2001, 471, m.nt. G. Knigge.

EHRM 6 mei 2003, ECLI:NL:XX:2003:AF8328, *NJ* 2004, 15 m.nt. van P.J. Boon.

EHRM 4 oktober 2005, nr. 67537, 6563/03, m.nt. W.E.C.A. Valkenburg.

EHRM 26 oktober 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:1026JUD005969600, *NJB* 2007, 74.

EHRM 26 oktober 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:1026JUD005969600, *NJB* 2007, 74, *NJCM-Bulletin* 2007, p. 676-686, m.nt. F.P. Ölçer.

EHRM 5 februari 2008, ECLI:NL:XX:2008:BC8752, *NJ* 2008, 499, m.nt. T. Schalken.

EHRM 5 februari 2008, ECLI:NL:XX:2008:BC8752, *NJ* 2008, 499,

EHRC 2008/51 m.nt. T. Spronken.

EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, *NJ* 2011, 176.
EHRM 4 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1104JUD001875706, *NJ* 2011, 176, *EHRC*
2011/9, m.nt. Ölçer.

Hoge Raad der Nederlanden

HR 29 mei 1979, ECLI:NL:PHR:1979:AC6604, m.nt. Van Veen.
HR 4 december 1979, ECLI:NL:PHR:1979:AB7429, *NJ* 1980, 356, m.nt. Th.W. van Veen.
HR 26 september 2000, ECLI:NL:HR:2000:AA7233, m.nt. T.M. Schalken.
HR 26 september 2000, ECLI:NL:PHR:2000:AA7233 (concl. A-G Jörg), *NJ* 2000, 739.
HR 28 oktober 2008, ECLI:NL:HR:2008:BE9817, *NJ* 2009, 224.
HR 6 oktober 2009, ECLI:NL:HR:2009:BI7084, *NJ* 2009, 503.
HR 11 november 2014, ECLI:NL:HR:2014:3140, *NJ* 2015/73, m.nt. N. Keijzer.
HR 6 juni 2017, ECLI:NL:PHR:2017:831.
HR 23 januari 2018, ECLI:NL:HR:2018:62, *NJ* 2018/232, m.nt. J.H.J. Verbaan, *SR-updates*
2018-0042.

Gerechtshof

Hof Arnhem 29 april 2009, ECLI:NL:GHARN:2009:BI2724.
Hof 's-Hertogenbosch 26 mei 2011, ECLI:NL:GHSHE:2011:BQ6181.
Hof 's-Hertogenbosch 7 maart 2012, ECLI:NL:GHSHE:2012:BV8018.
Hof Amsterdam 26 april 2013, ECLI:NL:GHAMS:2013:BZ8885.
Hof Den Haag 25 juni 2013, ECLI:NL:GHDHA:2013:2302.
Hof Den Haag 14 februari 2014, ECLI:NL:GHDHA:2014:3828.

Rechtbank

Rechtbank Amsterdam 22 maart 1978, ECLI:NL:RBAMS:1978:AC6223.
Rechtbank Amsterdam 20 september 1978, ECLI:NL:RBAMS:1978:AC6350.
Rechtbank Dordrecht 2 januari 2007, ECLI:NL:RBDOR:2007:AZ5422 NS 2006, 65.
Rechtbank Dordrecht 2 januari 2007, ECLI:NL:RBDOR:2007:AZ5422.
Rechtbank Amsterdam 11 april 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BQ0961.
Rechtbank Amsterdam 22 december 2011, ECLI:NL:RBAMS:2012:BW6148.
Rechtbank Den Haag 14 september 2012, ECLI:NL:RBSGR:2012:BX8188.
Rechtbank Breda 4 december 2012, ECLI:NL:RBBRE:2012:BY4968.